

31
1857.

A KOLOSVÁRI ROM. KATH.

NYILVÁNOS

TELJES GYMNASIUM

É V K Ö N Y V E I.

SZERKESZTÉ

UGYANAZON TANINTÉZET TANÁRI KARA.

—808—

VI. FÜZET.

185⁶/₇.

17. 30 = 7⁶/₇ 837.

A KOLOSVÁRI ROM. KATH.

NYILVÁNOS

TELJES GYMNASIUM

É V K Ö N Y V E I.

SZERKESZTÉ

UGYANAZON TANINTÉZET TANÁRI KARA.

—•••—

VI. FÜZET.

185⁶/₇.

KOLOSVÁRATT.
A rom. kath. lyc. betűivel.

ÉRTEKEZŐ RÉSZ.

Az erdélyi rom. katolikusok fő-tanintézete Kolosváratt.

(Magyar műveltség-történelmi rajz.)

Öszves műveltségünk az egyházból vette kiindulását.

T o l d y.

I. §. Általános nézetek.

Azon hatás, melyet a nemzeti irodalom s hazai tanügy kölcsönösen egymásra, monnó pedig összetesen a közműveltségre gyakorol, komoly kötelességévé teszi a nemzeti műveltség fejlődését s minden irányban jelenkező nyilatkozatait fontolgatva bírálónak, hogy mindkettőre kellő figyelmet fordítson.

Nemzeti életünk ős-századaiban, a csatazajok vészfergetegei közt, honi emlékiróink csekély ügyelettel, majd semmi figyelemmel sem voltak hazai irodalmunk fejleményei, különösen pedig köznevelésünk országos intézetei, a tanodák iránt: innét azon sűrű, ma már alig eloszlatható homály, mely keletkeztek, szervezetők, előhaladásuk, jótékony kihatásuk, szóval viszontagságaik feltett borong. Pedig, mint a nemzeti cultura, faji nemesbülés s erkölcsi emelkedettség fő vezetőkei, minden komolyan gondolkodónak figyelmét méltán igénylik. Előttünk a terepély fa, megrakvák ágai zamatos gyümölcscsel, a nélkül, hogy tudnók, ki veté el a magot, kinek ápoló kezei közt nőtte magát nagyra és zsendült virágzásnak, hol működik az erők azon titkos összehatása, melynek elevenségét, életét köszöni, s azon áldásosó minőségét, hogy gazdagon gyümölcsözhet. A béke művei, melyek az emberiség szelidítését célozzák, sokkal magasztosabbak, a véres ütközetek diadaljeleinél.

Ha az emberi műveltség szövetszálain messze visszafelé megyünk, végre az egyház szent kebelében állapotunk meg, melyből, mint kiapadhatlan forrásból, csergedez a nevelő s tanító intézetek csatornáin minden népek s nemzetek számára az életüdv.

A magyar középszázadokban, s később is, a török hadjáratok szakadatlan zajában, midőn a minden évtizedben sőt majd naponként meg-megújult véres csaták új küzdelemre szólíták a nemzet értelmiségét, — a nemességet: minden tudomány és keresztény műveltség az Isten oltárai körül, s az önmegtágadás élő áldozatai — a szerzetesek csendes magányaiban vontak meg magát. Történelmi alapigazság érvényére is emelkedett ma már minden elfogulatlan honpolgárnak részrehajlatlan keblében a történetkönyv aransoraiból kisugárzó azon magasztos tény, miszerint a műveltség és értelmesezés legszilárdabb istápjá hazánkban minden időn s koron keresztül az egyház volt. Hogy a cultura azon fokára jutottunk, melyet ma az európai társnépek közt elfoglalunk, azt, mint eredményt, a kereszténységben nyilatkozó isteni Gondviselésnek, s a nemzethez és hazához mindenkor rendületlenül hű magyar egyház nagyainak s vezetőinek kell tulajdonítanunk; mert minden viszontagságok közt senki sem, csak az egyház gondoskodott az erkölcsök nemesítéséről, a tudományok ápolásáról, a nemzeti jellem s hazafiúi erények állandó képzéséről.

A magyar nemzet vallás-erkölcsi műveltségének eszközlésében s hitéletének üdvös irányzatú kitejtésében tehát a fő szerep-vitel, történetkönyveink számtalan adatai szerint, általában az

egyházi férfiaknak, különösen pedig a szerzetes rendeknek volt kiváló életfeladatuk. Már maga derék magyar őseink megtérítésének dicsősége is kirekesztőleg a hazánkban legrégebb sz. Benedek-rend apostoli szellemű tagjaié. Mirenézve, történelmi biztos nyomokon indulva, egy percig sem kételkedünk nyíltan kimondani, hogy valamint öszves műveltségünk, akkép irodalmunk is az egyházból vette kiindulását.

Alapját nemzetünk ezen erkölcsnemesítő, malasztalteljes keresztény hitéletének, s általa európai műveltsége első zsengéjének, az első szent király vetette meg, ki a jámbor hitbajnokok lángbuzgalmát élesztve, s üdvös törekvéseiket hathatósan gyámoltva, a harcviharok folytonos zajában elszilajúlt nemzetét a szent kereszt isteni áldozata mennyei tanainak elfogadására hajlandóvá tette, s így európai életét biztosította.

Magasztos célja kivitelében a bölcs fejedelemnek hathatós segédekül szolgáltak a szerzetesek, kik keresztet és az evangéliumot tartván kezeikben, a Megváltó isteni tanait a legnagyobb veszélyek közt is bátran, Istenben vetett bizodalommal hirdették. Hitterjesztési szilárd alapot nyervén hazánkban, első gondjuk vala kolostorokat, szentegyházakat építeni, honnét az Isten igéjének magvait tovább terjeszték. Tanodákat szerveztek, azokban Isten szíve szerinti buzgó hitöröket s jámbor alattvalókat neveltek, a szelídebb erkölcsöket s békés foglalkozásokat a nemzettel megkedveltették. Az ó- és középkor nagyszerű domjai mellett ott látjuk maiglan a roppant szerzetes lakokat tágas tantermeikkel, jeléül, hogy egyház és nevelés ikertestvérek. Azon lakok örök munkás szellemei taníták meg harcias őseinket a földmivelésre, házias életre, kézművekre, mestersegekre. Az ő szorgalmas kezeik a sivatagokat megtermékenyítették, s a sötét erdőket kellemes lakhelyekké változtatták. Ők magyar fajunknak mindenkép legnagyobb jótévoí voltak. Nem csodálhatjuk tehát, ha a magyar haza nagy és tekintélyes királyai századok során keresztül gondosan ápolták, s fejedelmi bőséges kegyelmökre méltatták a szerzeteseket, mint a hit s közerkölcsök tisztasága mellett híven őrt álló szent bajnokokat, kiknek nemzeti műveltségünk oly sokat köszönhet; mert minden emberibb fejlődés, kivált honunkban, a kereszténységből jött ki: tisztán kellett tehát tartatnia azon üdvforrásnak, melyből áradt s árad ki minden igaz műveltség az idők végeig.

Mindezeket így átértve, foghatjuk csak fel, miként szaporodhattak honi szerzeteseink oly tetemes, majdnem hihetetlen számra, hogy kevéssel a mohácsi veszedelem előtt négyszáz kilencvenhárom férfi-és apáca-kolostorokban laktak s huszonkilenc külön szerzetek rendszabályai szerint éltek.

Eszmeszövedékünk vezérszálánál fogva eljutottunk a mohácsi vérmező gyászemlékéhez, hol a haza bús nemtője s az alásülyedt közerkölcsiség bánatos angyala epedve viraszt a mult századok nagyszerű alkotásainak romjain. Végenyészet örvényszélén az édes haza, gyászfátyolban a régi egyház. Azt a keleti büszke hódító, ezt a nyugatról hazánkba is áthatott hitújítási tanok elterjedése rongálta, dúlta, fogyasztotta. Főpapjaink nagyobb része a harcmezőn elhullott; szerzeteseink a török ádáz fegyvereinek áldozatai lettek, vagy megfutamodtak. Egyházunk gyámol és védfal nélkül állt. Minden korlátok lerombolásával az erkölcstelenség pokoli szelleme ütötte fel sötét országát a hajdan apostoli hazában. Alászállott becsben, tiszteletben a tekintély; a hivatalos engedelmesség erejét veszítette, s az erkölcsiség minden kötelékei megszakadoztak. Nemzeti lét és léleküdv vezérszellelem s irányelvek nélkül ingott, tétovázott, révedezett. Polgárerekből ontott vérpatatok undokíták a hon elpusztult virányait. Az istenházak, szentelt helyek megfertőztettek, felgyújtattak; kormos falaik üszkők közt romokban heverték. Párttusák emésztették a nemzettest erejét. A hatalmasok becestelen haszonlesése tönkre tette a közbátorságot. Idegen lőn a magyar itthon. Ország és nemzet, s velök a régi egyház enyészetéhez, halálához közel.

Elborúl az emberi kebel, sír a hazafilélek, könyez az erkölcsiség búsongó angyala e közgyászon.

Ilyetén levert állapotban, ekkora bomladozásai közt mind annak, mi legszentebb az emberi kebelnek, mi lett volna különben a mohácsi vész után belőlünk, midőn a nemzet, mint egy széthullott kéve, ziláltságában egy részről a kéj és vérszomjas izlám által tiportatott; míg más részről párttusák és nagyravágyók megnyergelt csatlósául szolgált, ha Isten véghetetlen irgalma nem könyörül rajtunk?!

De a Gondviselés örlelke nem szünt meg virasztani a földig sújtott nemzet, az elárvult egyház felett. Hol legnagyobb a veszély, ott áll legközelebb az isteni segély. A közel félszázados gyászra, a régi egyház siralmas állapotjára boldog napok reménységára derengett.

Vallásos, rendalkotó királyt adott az isteni kegyelem a zaklatott hazának, kinek hata-

lompálcájára szétriadtak, tovaszállottak a sötétség vészmadarai, s tanyát lelt körünkben a béke szelíd galambja. A jótevő fejedelem, szövetkezve a nemzet közboldogságát szívükön hordozó hazafiak hí seregével, mindenütt épített, szervezett, s új tenyészés kezdé eltakarni a romokat.

Isten irgalma megszánta a magyar egyház zilált, bonyolult helyzetét is. Férfiakat hívott meg a nagy munkára, tudományban bölcseket, hitéletben buzgókat, munka-kitartásban erőslékküeket. A magyar kath. egyház széternyedt bárkájának deszkaszálait mesterkezek foglalák össze. Mint szebb jövő reménycsillagai, úgy tünt fel a XVI-d. században magyar egyházunk egén a két szellemdús egyháznagy: Oláh Miklós és Draskovics György. Az első, mint esztergomi főérsek, midőn a romai magyar egyház kormányát átvette, azt a legszomorúbb állapotban találta. A fejtelenség abban tökéletes volt. A ker. katolikus hitélet és vallásos szellemű közoktatás teljes feloszlásban. A szent buzgalmú egyháznagy először is a vallásos érzelmet felkölteni, a hierarchiai szerkezetet újra fölépíteni, s a hitújítási kedvenceszmék irányában hittani nyilatkozás és fenyíték helyreállítása által, az egyesülés és erkölcsiség erejével új védőfalként igyekezett körülvenni az elhanyagolt ősi államegyházat. — Ügyes kezekkel ezután a közoktatás valláserkölcsei érdekeit ragadta meg. A köznevelés fontos ügyét a vallás ingatlan alapjára fektette. A hon zavarai közt elenyészett ker. katolikus tanintézeteket illetően irányzatban élesztette föl. Számos új tanodákat szervezett, s azoknak éberfigyelemmel tartását főpásztori legédesebb gondjai közé számította. — Ily magasztos szellem lelkesíté Draskovics Györgyöt (pécsi, utóbb zágrábi és győri püspököt, majd kalocsai érseket) is, ki az ősi egyháznak ez árvaságában szintén egyik gyámola volt; zágrábi és szombathelyi zsinatai s megyéje látogatásai által a vallásos buzgóságot s lelkeszi munkásságot tartotta ébren.

Hogy apostoli szellemű működéseiket áldott siker koszorúzta, azt a mennyből szállott termékenyítő kegyharmat mellett, a hazánkba egy általok betelepített új szerzetes rend, a nagy hatású Jézus társasága lankadatlan hitbuzgalmának köszönheték. Ugyanis halhatatlan érdemű mindkét főpapunk, magasztos céljaik kivitelére, Loyola apostoli szellemű fiait használták fényes sikerrel. A főérsek 1561-ben vitte be először Nagyszombatba a szent gyarmatot; később (1586.) Draskovics sürgetéseire nyerte ki a nagy hivatású szerzet a túróci prépostságot s a két magyar hazában bő aratással kezdődtek meg a térítések. A vallás-erkölcsi közoktatás hihetetlen virágzásra fejlődött a rend célirányosan kiképzett tagjainak avatott kezei között. Két századnál tovább (1773.) boldogítá a magyar hazát s ker. kath. egyházat a Jézus társasága üdvös működésével, mialatt hitéletben példás erkölcsű, a köznevelésben kifogyhatlan buzgalmú, az irodalomban pedig kitünő tudományosságú derék férfiakkal diszesítette az emberiséget, s illetőleg a két magyar hazát.

Nem tartunk bírálati szemlét a sokoldalú hivatásának lelkiismeretesen megfelelt szent társulat nagyszerű működései felett; erre erőnk s készültégünk igen gyenge s felette hiányos, de látpontunk s kötelességérzetünk felett álló tárgynak is tekintjük: egyébiránt a kor, melyben az láthatárunkról letünt, még oly közel esik hozzánk, hogy irott műveire szükség csak utalnunk, hogy iránta buzgó tisztélet ébredjen az elfogulatlan kebelben. Mindazáltal azt a valódi érdemnek szívesen hódoló tiszta lélekkel kimondani nem vonakodunk, miszerint elutasíthatlan kötelessége minden saját egyháza fényét s dicsőségét hű keblén hordó felebarátnak, kegyelettel viselkedni s illő tisztületben tartani azon Jézus szellemétől egészen áthatott hitbajnokok emlékezetét, kik Isten dicsőségének terjesztésére, anyaszentegyháza felmagasztaltatására, az emberiség ideig s örökké tartó javára egész életüket ajánlák fel áldozatul; hisz dönthetlen igaz szó, hogy az anyaszentegyház, az isteni malaszt munkálkodásával, saját hű fiaiban, igaz híveiben dicsőül meg, s nyer mennyei érvényt Isten földi országa.

Az eddig mondottak után mindenki tisztán beláthatja, miszerint ama szent hivatás benső s irányadó érzetének, hogy az egyház magasztos hivatása az emberiség és nemzetek számára „az örök tüzet“ a világosságot, az Istentől nyert szellemi szikrát az elalvástól s visszaéléstől megőrizni, — kell tulajdonítanunk mindazon nagyszerű áldozatokat, miket a két magyar haza dicső emlékezetű egyházfejedelmek s az általok nevelt magyar országnagyok vallás és nevelés érdekében, a mohácsi elpusztulás óta, nemzeti és vallási háborgások közepett szakadatlanul hoztak.

A két hazában halhatatlan nevű egyháznagyaink kiapadhatlan áldozatkészségéből keletkezett számos tanintézetek mellett, hol még a legszegényebb pórfiú is ingyen iskolázhatott, keletkeztek még tápláldák (convictus), hol a szeretet asztalán minden árva és szegény gyermek, ki

jobb tehetség s jámbor erkölcsösség jeleit mutatta, tanulása közben biztos élelemre számíthatott. Sőt odáig hatott e nagyszivű egyházörök apostoli buzgó gondoskodása, melylyel nemzeti művelődésünk iránt viselkedtek, hogy a tanulók szorgalma és haladása hathatósab ösztönzése végett, nagyszerű tőkéket és milliókat alapítottak, melyeknek kamataik ösztöndíjakul szolgáljanak. — Mindezek kétségbevonhatlan bizonylatai azon magas szerep felfogásának, melylyel a magyar nemzet egyházi vezetői a nemzeti művelődés keresztény ápolásának szent ügyét hathatósan elősegítették.

Nem férhet el a nagy nevek, elenyészhetlen érdemek fényesora e korlátolt füzet keskeny határai közt *). Dicső tettek emlegetik s ivadékról-ivadékra hagyományként adják át azon kegyteljes egyháznagyokat, kik az egyházzal felbonthatlanul összefüggő nevelés terén szintúgy, mint a szenvedő emberiség javára szánt tettekben a nemzet méltó hálájára érdemesítették magokat azon példátlan nagyszivűség által, melylyel szellemi és erkölcsi nemesedésünk- s ezzel nemzeti boldogulásunkra áldásárasztólag hatottak.

Lelkes egyháznagyaink fogyhatatlan áldozatainak emlegetése folytán egy pillanatig sem tévesztettük szem elől a fényes szolgálatokat, miket hazánk világi országnagyai s a magyar főnemesség tagjai a hazafiúság különböző pályáján a közjónak tettek. Hisz minden kitünő polcra emelkedett főrangú magyar nemes család polgári érdemei-, hősi tettei-, sőt nevében viseli eredetének méltóságát, dicső multjának emlékét. S ők mind az egyház ápoló kebelén nőttek nagyokká.

Ily lelkes országnagya, sőt a fejedelmi díszpolcig kegyes jótevője volt Erdélynek Somlyai Báthory István, ki az erdélyi rom. katolikusok fő-tanintézetének alapját Kolosvárott megvetette. — És így eszmeszövedékünk vezérfonalát kezünkben tartva, eljutottunk azon tárgyhoz, melyről következő előadásainkban tüzetesen szólni akarunk. Mielőtt azonban érdemleges tárgyaláshoz fognánk, Erdély hitélete- s tanügyének s mindkettőből eredményként kifolyó egyetemes műveltségének állapotai felett kell, habár csak érintőleg is, egy általános szemlét tartanunk.

Nincs okunk kétségbe vonni, hogy a keresztényedés nagyszerű eszméjének megvalósításában erélyes királyaink s bölcs egyháznagyaink kevesebb gondot fordítottak volna Erdélyre a testvér Magyarhonnál. Sőt történetkönyveink hirdetik, mily határozottsággal lépett fel az első szent király a nemzeti ősvalláshoz makacsul ragaszkodó erdélyi törzsvezér, Gyula ellen; hirdeti maga a gyula- (ma: károly-) fejevári püspökmegye, mely lételét szent Istvántól nyerte. A szent ültetvény megvédése- s ápolására, s a hittedesítés nagy munkájának eszközlésére, valamint a testvérhonban, úgy Erdélyben is számos szerzetes monostorok alapítottak, melyek — valamint a székesegyház mellett élő kanonokok lakai is — hogy egyszersmind tanodákul szolgáltak, kétségbe nem vonhatja az, ki a középkori tanügynek általában, különösen pedig a magyarhoni köznevelésnek azon idétt divatozott rendszerével megismerkedett. Hogy ezen úton a felvilágosodás azon arányban, melyben hazai tanintézeteink száma növekedett, itt is mind nagyobb mérvben árasztá áldásait, kiki beláthatja. Erdély középkori tanodáiról csekély az, a mit tudunk; de fennvan nyom a prázsmári (kisdud helység az erdélyi szászok földjén) tanodának a XIV.-d. s a szász-sebesi virágzó tanintézetnek a XV.-d. századból. Ha már egy kis helységben létezett azon időtájatt tanoda, lehet-e alaposan kétleni, hogy legalább olyatént e bércecs haza előkelő városai nélkülöztek, hol irástudó emberre hasonlíthatlanul nagyobb lehetett a szükség. De a háborgó századok fegyvertényeinek jegyzője, a nemzeti élet ilyenén nyilatkozatait körén kívül esőnek tartván, pennájára nem méltatta. Egyébiránt a nemzeti műveltségnek már azon korban némi emelkedettségére mutatnak azon kiképzett honfiaink, kik figyelmet gerjesztve szerepeltek. Ilyen volt azon erdélyi né-

*) Mellőzzük az örök hirben ragyogó bibornok s főérsek Pázmány Pétert számos más főpapjainkkal együtt; ide vonatkozólag egyedül az esztergomi halhatatlan főérseket, Széchényi Györgyöt emeljük ki, kiről Hevenesi kéziratái közt egy kötet (Tom. XXXV. seu J., de a mely elveszett,) ily címet viselt: „Extractus summarius foundationum, elocationum et legatorum Georgii Széchényi Archiepiscopi Strigoniensis, quae conficiunt: Duos Milliones, et 47,700 florenos.“ A magyar nemzeti muzeumban van a dicső főpapnak egy képe s azon egy lajstrom, melyen „Vicies et bis Centena Millia“ jönnek elé. — Pető Gergely is (Magyar Krónika. Kassa. 1753. 4 r. 58. l.) írja: „Böjt első havának 17.-d. napján meghal Pozsonyban Széchényi György esztergomi érsek, életének 97.-dik esztendejében. Ennek a főszemélynek sok szép tulajdonságai miatt, híre, neve még életében elterjedett vala. Halála után nagyon csudálkozott az egész romai cardinálok collegiuma, hallván a nagy iszonyú somma pénzt, melyet ő fordított sok szép fundatiókra, templomokra, klastromokra, convictusokra, seminariumokra, ispitálokra stb. hogy ez a somma pénz felment huszonöt százezer rénesforintokra.“ — Olv. terjedelmes életrajzát a bőkezű áldor-nagynak Uj M. Muz. 1857. I. Füz. 22.—45. ll.

metnek tartott Klingsor Miklós, ki az úgy nevezett „wartburgi dallarc“-ban szerepelt, s kit Zeune a német Niebelungen-ének szerzőjének hinni kész. Ilyen Pozsonyi János, pálos szerzetes, ki 1384-ben a Székelyföldön Sz. Mihályt virágozott, s mint hittudományi alapos író, gyakran idéztetik még külföldi tudósok által is. Ilyen továbbá Küküllei János (Joannes archidiaconus de Küküllő), Nagy Lajos királyunk titkára, kitől egy becses koriratot birunk. Ilyen végre Báthory László, a pálos szerzet buda-szentlőrinci tagja (†. 1457.), ki az egész szentírást magyarrá fordította, melynek magyarsága az újabbkori nyelvhez érezhetőleg közeledik. Csak ezen vékony adatszálak kalauzolása mellett is könnyű eljutni azon meggyőződésre, miszerint a keresztényvallás vezérfényénél eszközlött közműveltség áldásainak terjesztésében bölcs királyaink s a nemzeti csinosodást nemes keblükön hordozó lelkes egyházfejedelmek, hitbuzgó oltárszolgáink Erdélyt nem felejtették ki számításukból.

De a mohácsi vértanú után hazánkra lezajlott vészfergeteg súlyos csapásait Erdély kétszeresen érezte, nyögte, szenvedte. A keleti büszke hódító pusztítólag hordozta meg véres szabályját a hon térmezein. Nyomain a múlt századok dicső alkotásai, nagyszerű emlékei romokba omlottak. A haza földig sújtva, pogány rabigába görbedt. — A végtelen zavarhoz, és szakadatlan polgárháborúkhöz, mik a mohácsi vést majdnem két századon át követték, járult még e korban a hitújítás (reformatio) ügye s a vérontásig keseredett küzdelem. Az új tan Erdélybe is korán (még a mohácsi gyásznapi előtt, 1521-ben) beszivárgott s a Szászföldön termékenyítő alapra talált. Szeben tanácsa halálos büntetést mondott mindazokra, kik három nap alatt a hitújítás tanait el nem fogadják vagy a városból ki nem költöznek. És kik hitükhöz hívek maradtak, csakugyan gúnykiáltások és kődobálások közt ízettek ki. Ezt tették másutt is. A papságot üldözték, az egyházi javakat elfoglalták vagy pusztították, a jobbágyokat az új tanokra kényszerítették, s némelyek gyermekeiket, ha a kath. hitre visszatérnednek, javaikból végrendeletileg kizárták. A vad ozmán, ki csak a terhes adókra áhitozott, hideg közönynyel; a pártvezérek saját céljaikkal öszhangzólag, engedékenységgel; a számban megfogyatkozott, hitbuzgalomban meglankadt s erejevesztett egyházi rend metsző szívű fájdalommal tekintette az események menetét; miknek folytán a dolgok oda fejlődtek, hogy az új felekezetet Erdélyben nem csak tanilag igen elhatalmazva, hanem szerkezeti is teljesen megalakulva találjuk. A régi egyház nagy részt átváltozott, a katolikus szellemű tanügy vagy egészen megszűnt, vagy pangásban tespedett, s így a romai kath. vallás üdv-szelleme, a reformationnak heves mozgalmi miatt, a keblekben majd-majd végkép elalult.

Bánattelt kebellet érezte mindezeket az egyház híu fiainak kised, de csüggedni nem tudó serege. Könnyörtült elvégre Istenlelke itt is az emberiség legszentebb ügyének nyomott sorsán. Fejedelmet állított a vallás és közműveltség érdekeinek védelmére. Somlyai Báthory István erdélyi vajda s lengyel király gyámkarjain felemelkedett a megalázott ősnemzeti vallás, s vele a katolikus tanügy szerte a hazában jobb jövőnek nézett elébe. Nagy lelke előtt lebegett az esztergomi főérsek dicső példája, kinek tántoríthatlan utánzója lón a megzsibbadt kath. hitélet s vallásos szellemű köznevelés fölélesztésében. A térítés terhes munkájával a közoktatást hozta kapcsolatba s mindkettőnek fogyanatosítására a lángbuzgalmú Jézus társaságát hívta az általa bölcsen kormányzott honba, Erdélybe.

És itt veszi kezdetét az erdélyi rom. katolikusok kolosvári fő-tanintézete, melyről tüzetes célunk szólani. Nemzeti műveltség-történelmünk rajzolatához színeket véltünk nyújtani, midőn e közel háromszázados katolikus fő-tanintézetnek megalakulását, tömérdek viszontagságait s mindezeknek dacára sokoldalú üdvös hatását történelmi hűséggel részletezzük. Alapvonalokat adunk csak, kimerítő tökéletes egész helyett; de ezek vezérelte mellett is könnyűszerrel beláthatja az elfoglaltan olvasó, ezer küzdelmek közepett mily édes anyai gonddal virasztott századok folytán az egyház a vallással összeolvadt keresztény szellemű közoktatás és nevelés magasztos ügye felett.

Előttünk már századokkal több tudományos készségű derék szakember alapos fel-fogással tárgyalta e jeles tanintézet viszontagságos életfolyását *): de tudunkra, senki nagyobb

*) Ilyenek voltak: Daróczy György „Ortus et progressus Collegii Academici S. I. Claudiopolitani, ab anno 1579. Claudiop. 1736. 12-o.“ — Illia Endre „Ortus et progressus variarum in Dacia gentium et religionum, cum principibus eiusdem. Claudiop. 1730. és 1764. 8-o.“ — Szégedi János „Decreta et vitae regum Ungariae, qui Transylvaniam possederunt etc. Claudiop. 1765.“ — Benkő József „Transsilvania. Claudiopol. Tom. II. 1838. 8-o.“

készültséggel, számosabb adatok összegyűjtésével, figyelmesb körültekintéssel s tisztább lelkiismeretességgel nem, mint élte alkonyán is folyvást buzgó, egyre munkás hazánkfia, Dobokán lakó t. t. Hodor Károly úr, kinek „Az erdélyi Báthori-egyetem története. 1579—1850.“ című, harminc negyedréttü ívre terjedő kézirati tartalmas munkája vállalkozó kiadó hiányában, a nemzet értelmiségére nézve rejtett kincs gyanánt hever kiadatlanul. Szerencsénk volt már évekkkel ezelőtt végig lapozni, sőt áttanulmányozni az egész szerkesztményt: s hogy e jelen vázlatainkat írhatjuk — őszintén bevallva — azon gazdag adattárnak köszönhetjük buzgó halával, forró köszönettel.

Ezen általános nézetek előrebocsátása után, fő-tanintézetünk történelmi alapvonalait három időszakra különítvén, azt részenként tárgyaljuk.

Első időszak (1579.—1698.) — Második időszak (1698.—1773.) — Harmadik időszak (1773.—1850.)

* * *

Első időszak.

(1579.—1698.)

2. §. A kolosvári rom. katolikus fő-tanintézet alakulása.

Somlyai Báthory István erdélyi vajda (máj. 30-d. 1571. — január 28-d. 1576.) lengyel királylány választatván, székét elfoglalandó, érzékeny búcsut vett Erdély rendeitől a megyesi országgyűlésen. A fejedelmi polcon utóda lőn testvérbátyja Somlyai Báthory Kristóf (január 28-d. 1576. — máj. 27-d. 1582.), ki szellemileg is rokona levén királyöccsének, Erdélyben a ker. katolikus hitélet fölélesztése s a vallásos szellemű tanügynek előmozdítása végett, honába a jezsuitarend tagjait behozta, miként ezt Tordán, máj. 5-d. 1579-ben kiadott biztosító levele (literae assurentoriae) hitelesen tanusítja. Ez tehát a kolosvári rom. katolikus fő-tanintézet keletkeztének napja.

Mit Kristóf fejedelem valósítani szándékolt, azt királytestvére, Báthory István sikeresen célhoz segítette; miben egyébiránt nagy érdeme van XIII. Gergely pápa követének, a híres jezsuita Possevin Antalnak (†. 1611.), ki oly meghagyással küldetett a svéd udvarhoz, hogy útját Lengyelország felé vevén, Báthory Istvánt arra intse, hogy a rom. kath. hitvallást terjesztő törekvését Erdélyre is terjesztené ki. Erdélyből a fejedelmi, Romából pedig a pápai udvartól lelkesítettvén a lengyel király, nem késett a nyilatkozó ohajtást teljesíteni. E fontos ügyben közlekedésbe tette tehát magát Borgia Ferenc rendfőnökkel (praepositus generalis), megkeresvén egyúttal ez érdemben Sunyerius Ferencet a lengyelországi jezsuitáknak, s Magius Lőrincet a cseh s osztrákhoni jezsuitáknak tartományi kormányzóját (praepositus provincialis), minden igyekezettel oda működött, hogy ezek vele kezét fogva, egy legalább is tizenkét tagból álló hittérítő gyarmatot Erdélybe, névszerint Kolosvárra szállítsanak, költségfedezésre elegendő pénzbeli segédelmet igérvén.

Nem késtek e magas felhívásnak legott engedni a buzgó jezsuiták, kik a ker. kath. hitvallásnak akkor világszerte ismert tüzes bajnokai, a reformationnak elhatározott hősies ellenei s a térítésnek nagy mesterei voltak. Leleszi Jánosnak, ki azelőtt Egerben működött, vezérlete mellett, tizen egy koszorúba szövődvén, a hiterjesztés nehéz pályáján Erdély felé indultak, hová őket a fejedelmi testvérpár — mellőzvé az erdélyi országos rendeknek előleges egyetértését, sőt azon országos törvények ellenére, melyek a romai kath. vallású egyházi személyeket minden birtokolhatási jogtól örökre kizárták, merőben csak fejedelmi tekintetnél fogva ünnepélyesen bevétetni nem csak rendelé, de azoknak ottani állandó létüket a kolos-monostori urodalomnak birtoki átadásával megalapítá, s Kolosvárrat az azelőtti sz. Ferenc-rend szerzeteseinek templomát s annak szomszédságában levő hajdani apáca-klastromot, melyben azon időtt csak egyetlen élemedett világtalan apáca tartózkodott, nekik átengedtetni parancsolá, hogy ők ekképen ott tanodát is állítván, térítő hivatásuknak sikeresen eleget tehessenek. Báthory Istvánnak a ker. kath. hit-térítés ezen ügyesen szervezett erdélyi első megtelepítésére vonatkozó felette fontos s történelmi érdekességű szavai, latin nyelven szerkesztett teljes hitelű okmányában így hangzanak:

„In Transylvania etiam praestare aliquid conati sumus, in primis autem in depellendis erroribus religionis, quibus illa provincia implicita est; quibus in rebus nulla praestantior ratio se nobis obtulit, quam ut exemplo ceterorum Principum, doctos viros, pietate, ac vitae commendatione insignes in Transylvaniam accerseremus, quorum doctrina, et piis institutis vera pietas in suam antiquam possessionem restitueretur, et sacrarum literarum, atque humanitatis studiis juvenes instructi, alii ad tractandas res sacras, alii ad civilitatis studia aptiores redderentur Quam ob rem, ut et Deo, et hominibus vixisse, atque adeo de posteritate bene meriti videremur, ex certa scientia, et multa deliberatione cum Beatissimo in Christo Patre, et Domino Domino Gregorio Papa XIII. Pontifice Maximo, et Illustrissimo Principe Domino Christophoro Báthory de Somlyó, Vajvoda Regni Transylvaniae, et Siculorum Comite, fratre nostro charissimo, communicato consilio, scriptis praeterea ad Venerabilem Patrem Laurentium Magium Sacrae Theologiae Doctorem, Provinciale Societatis Jesu per Bohemiam et Austriam literis de familia Societatis Jesu eo potissimum nomine suscepta est nobis cogitatio, quod testatum jam illa apud omnes fere populos Christianos fecerit, ut suo praeclaro, utilique in Ecclesia et Republica instituto, et munere, quo ingeniorum cultui, ac animarum saluti studere tenentur. Ac ne huius consilii (nostri) fructus subditis nostris Transylvanicis, ceterisque vicinis locis diutius deesset, nihil nobis prius putavimus, quam ut vel ad ipsum bellum abhinc biennio (1579) procincto, et jam Vilna urbe nostra relicta, versus Polockium cum exercitu nostro protecti, Venerabilem olim Patrem Franciscum Sunyerium, per Regnum nostrum Poloniae Societatis Jesu Provinciale in castra nostra evocarem, et cum eo de mittendis sumptu nostro in Transylvaniam ex Societate Jesu aliquot doctis viris ageremus, quod ipse pro suo studio erga Rempublicam Christianam non modo promovendam suscepit, sed etiam se aliquos ex Societate in Transylvaniam deducturum recepit, quam quidem voluntatem nostram paulo post (dum nos obsessa arce Polocensi laboraremus, deductis duodecim, vel eo amplius ad docendum, interioris doctrinae et probitatis viris, qui in vinea Domini cum fructu operarentur, perfecit, minime longinquitate itineris, multo minus vario discrimine, cui homines interdum peregrinantes sunt obnoxii, deterritus. Quare nos respectu et causa huius muneris praedictae Societatis Jesu . . . pro nostra in religionem, humaniores literas, et ipsam Provinciam Transylvaniae . . . consulere hac in parte voluimus, ex certa scientia nostra, animoque bene deliberato, et maturo consilio in Jesu Christi sacrosancto nomine, in civitate nostra Claudiopolitana alias Kolosvár nuncupata Collegium Societatis Jesu fundamus, facimus, instituimus, ordinamus, et erigimus, et bonis, redivisibusque infrascriptis afficimus. Quam fundationem perpetuis, futuris temporibus et in omne aevum valere volumus, attribuentes praedictae Societati Jesu, accedente auctoritate Apostolica, monasterium desertum, olim ordinis Franciscanorum fratrum, liberalitate Regum Hungariae extractum, in platea Farkas-utca, muro civitatis contiguum, cum templo, hortis, arboribus, atque adeo locis omnibus circumiacentibus juxta moenia civitatis, in quorum usu ac possessione praedicti fratres Franciscani antiquitus fuerunt; praeterea domum proximam, in qua olim religiosae virgines habitabant, ut in ea Schola aedificaretur Ut vero isti Collegio a nobis, ut supra dictum est, instituto, nec ad jura, ornamenta, praeeminentias ad consuetudinem reliquarum in orbe Christiano Academicarum desit, ex regia nostra singulari gratia vigore praesentium statuimus, et decernimus, ut qui in humanioribus literis hebraeis, graecis et latinis cum laude versatus fuerit, et postea ad alterutrum facultatis sive Theologiae sive Philosophiae fastigium, argumentis prius doctrinae suae editis, iudicio Collegii pervenire voluerit, ad gradus et Baccalaureatus, et Magisterii, et Doctoratus promoveri possit. Quae quidem promotio tantum dein juris, dignitatis, praeeminentiae, ornamentum habeat, quantum istiusmodi promotiones in Italiae, Galliae, Hispaniae et Germaniae Academiis de jure et consuetudine habere solent, et possunt. Quod ut auctoritate Pontificis Maximi sanciat, et privilegium justae Universitatis hoc Collegium omni ex parte obtineat, apud sedem Apostolicam contendemus. Pro Societatis autem eiusmodi sustentatione, Abbatiam Beatissimae Virginis Mariae de Colosmonstra cum antiquo pago, qui pene coniunctus est suburbio praedictae civitatis Colosvár, et aliis totalibus et integris possessionibus Bacz (Bács), Jegeny e, Tybwrcz, Kayantho (Kajántó) et Bogárthelke . . . commemorato Collegio

Societatis Jesu dedimus, donavimus, et contulimus. . . . Datum in arce nostra Regia Vilmensi, 12-a Maji. A. D: 1581.“ *)

A nagylelkű alapító fejedelemnek idézett latin szavaiból a következőket tisztán megértjük: a) minő fontos okok s magasztos cél birta őt a szent társulatnak Erdélybe telepítésére; b) mi módon foganasította szándékát; c) minő helyet s mily adományokkal jelölt ki az első jezsuita-telepnek Kolosvárat; d) mily díszpolcra kívánta, mint zsenge ültetvényt, emelni a kolosvári katólikus tanintézetet, melyben a pályavégzett jeles magyar ifjú, szoros tanvizsgák után, babéros, mesteri, sőt tudori rangot is nyerhessen; e) végül, jövődjét örök időre biztosítani ohajtván, minő létalapot jelölt ki a munkás társulatnak.

Őszhó első napján Leleszi János magyar jezsuita, tiz lengyel társával Kolosvárra érkezvén, Báthory Kristóf által szívesen fogadtatott. Eleinte (az 1581-ben kelt alapító oklevél ideje előtt, 1579-ben) a hajdani sz. Benedek-rend szerzeteseinek kolos-monostori üres zárdájában nyertek lakást, hol Vangrovicz Jakab intézte a társoda ügyeit, a krakai állomásáról ide költözött Odescali Alajos latinúl, Leleszi János pedig hihetőleg magyarul kezdtek a katólikus hívekhez szónokolni. Hogy a nemzet nyelvét nem értő többi rendtársaknak üdvös működéseikben mily roppant akadálylyal kelle megküzdeniök, nem nehéz belátni. — A társoda (Collegium) legott kezdetben tanodákat akart szervezni új lakhelyén; de ennek távolsága miatt a várostól, jobbnak látta szándékának valósítását azon időre halasztani, midőn magában a városban kényelmes helyiségre teendhet szert.

3. §. A tanintézet viszontagságai.

A fennidézett királyi okiratban kijelelt farkas-utcai helyiség mind a szerzetes társoda, mind pedig a tanodák célszerű elrendezése végett kellőleg s gyorsan átalakíttatván, az új gyarmat a kolos-monostori zárdából rögtön átköltözött, s azt megszállván, nagyhatású működését érelyesen megkezdette (1581. tavaszhóban). A fiatal intézet első életnyilatkozatairól 1585-ig emlékeink hallgatnak. De ezen évről biztos értesítések nyomán tudjuk, miszerint ezidétt a fő-tanintézet szép reményekkel biztatólag, virágzásnak indúlt, s benne a bölcsészet s hittudományok egyes szakaszai alaposan kezdtek tárgyalatni, s a társoda szerzetes tagjainak száma ekkor már harmincra szaporodott. Azonban csakhamar két súlyos csapás érzékenyen sújtá a bő áldással kecsgető tanintézetet. Az 1586-ban dühöngött mirígyhalál, dacára annak, hogy a szerzetes személyzet előle a kolos-monostori zárdába menekült, belőle tizennyolc munkás tagot elragadott. Ezt nyomban követé a gyász hír, mely minden jók keblét fájdalommal tölté el, tudniillik a nagylelkű pártfogónak, Báthory Istvánnak, 1586-ban, télelő 13-kán, Grodnón történt halála. — Mily édes gonddal s mekkora vallásos buzgalommal csüggött a jó tettekben megdicsőült Maecenasnak lelke az erdélyi jezsuiták ügyén s jövődjén, azt végrendeletének egyik fényszakasza kiáltólag tanusítja. Az érdekes helyet itt adjuk eredeti szövegéből: „Ad Te, Nepos Charissime! Sigismunde Báthory, redeo; Tibi in primis Collegium Claudiopolitanum lego et committo, quod Pater tuus et ego fundavimus propriis ex facultatibus nostris, sine cuiusquam iniuria. Quod memorandum Collegium ita tuearis et defendas, quatenus animae Tuae patriaeque, cui praees, salus Tibi curae est. Non deerunt, putaram, tales Colosvarienses, qui eos (Jesuitas) eversos velint; favebunt iis Senatores omnes Tui, Calvinistae et Lutherani. Non deerunt opportunitati juvenes et aulici Personae Tuae pariter haeretici, qui Tibi adulantes procaciter in eos (Jesuitas) invehentes animum Tuum in transversum rapiant; sed si vives, facillime omnibus sola constantia resistes, et fervore zeloque pietatis, quae ad omnia utilis est, Deo atque hominibus magis magisque contestato. O utinam etiam atque etiam potuissem vel in hoc solum meae erga Te, Charissime Nepos! pietati satisfacere, ut si non omnes, saltem paucos Tibi intimos Consiliarios Catholicos, eosque pios dare potuissem, Tibi certe ornameto, mihi auctoritati securitatieque fuissent. Sed ea est Tibi temporis et morum, proh dolor! perversitas, ut omnes declinaverint adeo, ut non sit, qui faciat bonum, non est usque ad unum, variis imbuti haeresibus atheismum spirent, et minantur plerique. Jam quo difficilior igitur Tibi, Charissime Mi Nepos! instet concertatio: eo magis magisque Tibi restabit laus et praemium sempi-

*) Ezen okmányt egész terjedelmében olv. Kaprinainál: Hungar. Diplom. I. 41. lap. — A beiktatási parancsot pedig Szegedinél: Decret. et Vitae Regum Hungar. 383. l.

ternum^(*)). — Hogy a bölcsen számító királyi kegyúr ez ifjú fejedelmi utódnak szívével általában a catholicismus, különösen pedig a Jézus társasága erdélyi ügyeinek annál biztosabban megnyerhesse, fejedelmi bátyjánál oda munkált, hogy ez magas hivatású fiának neveltetését a buzgó jezsuiták gondjaira bizza, kik mit sem mulasztottak el, hogy a fejedelmi reménynek jeles szellemi tehetségeit vallásos irányban fejlesszék, idomítsák.

Báthory Kristóf 1581-ben Erdély kormányáról lemondván, utóda, a még csak kilenc éves Zsigmond fejedelem mellé három igazgató rendeltetett, a gyámnoki egyszersmind országkormányzói fontos tisztelet, a gyermekfejedelem nagykorúságaig, a derék Géczy János vitte, kinek Erdélyre nézve aranynapjaiban a kolosvári kath. tanintézet szépen fejlődött virágzásnak. De Géczyre az ország terhes gondjai sokkal súlyosabban neheztedek, sem hogy azokat a megviselt vállak tovább bírhatták volna: mire nézve a meggyesi országgyűlésen, 1588-ban télelő 8-dikán kormányzói hivatalát letette. Az ifjú Báthory Zsigmond fejedelem lépett ezután atyja kormánypolcára, ki még ekkor jó szemmel nézte, hogy bizonyos számú kormánytanácsosok vele egyetértőleg ideiglenesen az ország ügyeit intézzék. Azonban, alig ragadák meg a gyenge karok a kormány gyeplőit, legott hatalmas — mondhatók országos — ellenzék állotta szent törekvéseinek útját, ott a meggyesi országgyűlésen. Nem kevesebb volt, mit ez heves követelések közt sürgetett, mint hogy a jezsuita-szerzet a honból száműzetessék. Az ifjú fejedelemnek megtört minden erélye az alkudni nem akaró rendek merev ellenességén. A királyi nagybátya végrendeleti szavaihoz siker nélkül ragaszkodott a kegyeletes szíví fejedelem; hasztalan volt minden szóharc, hogy a tanácskozó gyűlést alább hangolja. A fejedelemnek a kormányról lelépés, vagy a jezsuiták száműzetése közt kellett választania, vég-elhatározásul néhány nap (mert az országgyűlés ugyanazon évben, télelő 23-dikán már feloszlott,) tüzetvén ki. Végre a fejedelem az erkölcsi kényszernek engedvén, az utóbbihoz megegyezését adta, jóllehet a határozatot csak utóbb szentesítette Fejérvártt aláírásával.

És itt veszi kezdetét a Jézus társaságának Erdélyben s a kolosvári kath. fő-tanintézetnek viszontagságos életszakasza. A társoda feloszlott, a rendtársak kivonultak a fejedelmi hazából, a tantermek megnéptelenültek, a tanügy elárvult, az oktatás megszűnt. — De Báthory Zsigmond nem sokára a kizsartott határozattal ellenkezőleg cselekedett. A jezsuitákat titkon újra Erdélybe hívta. Sőt az 1595-ben tavasz hó 16-dikára Fejérvártt tartott országgyűlésen, hol a fejedelem oldala mellett a történelmi nevezetességű Cariglio Alfonz jezsuita-atyja vitte a szerzetesrend érdekében a vezérszerepet, a meggyesi erőszakolt határozat eltörölve, s a jezsuita-szerzet végzetileg vissza lón állítva. A tanintézet tehát újra megnyitott még azon évben, tavaszutó 10-dikén. E tájatt feltűnőleg említetik Maritti Márk Antal jezsuita, mint Báthory Zsigmond egyik kegyence. — Nyolc év folyt le ezután, hogy a tanintézet eredeti helyén, a Farkas-utcában, fennállhatott.

De a XVII-d. század valamint az egész honra a zavarok árját borítá, úgy homályosítá el a kolosvári kath. fő-tanintézet szerencsecsillagát is. A török hadaktól támogatott Székely Mózes vérnyomokon törekedvén a fejedelmi székre, 1603-ban nyárelő 4-dikén Kolosvárt ostrommal megvívta. A helybeli s városba szorult idegen nép vad tömege a jezsuitákat a városból kiűzetni zajos lármával, vad ordítással követelte, sőt erre a város tanácsát kényszerítette is. Ezután egész tömegben a szentegyházat, szerzetes lakot, valamint a tanintézetet is megrohanta, kitesztotta, lerombolta, mely utóbbi, mint katolikus képző intézet, azon helyen többé soha fel nem állítottott. A társoda tizennégy tagja, galádúl bántalmazva, gúny és gyalázás közt elűzetett; kiket — hogy a hazában szerte portyázó tatárok körmei közé ne jussanak, — a katolikus főrendű Tholdi István nemeslelkűleg oltalmazván, Bogáthy János görgényi várába küldött, hol is minden szükségeikről emberbaráti szép érzettel gondoskodott. Egy közülük (a tizenötödik), Fekete Manó, a szentegyház gondnoka, a bűsz nép vad dühének esett haláláldozatul, ki a templom kirablásakor homlokán vett fejszeütés s egyszersmind golyó által lelketlenül rogyott össze.

Básta György német hadvezér legyőzvén s a csatasíkon elejtvén Székely Mózes, Erdély Rudolf német császár s magyar király hatalma alá került. A kolosvári új parancsnokság 1603. őszhóban a piaci nagy-templomot, valamint az ó-vári tanoda-épületet is az egységshívóktól visszavette, s a négy hóval ezelőtt kiutasított jezsuitáknak adta. De soká egyiket sem bírhatták. B o c s

*) Birtokomban levő kézirati példány eredeti szövege szerint, mely ily címet visel homlokán: „Serenissimi olim Stephani Bathorey Hungari, Regis Poloniae, Principis Transylvaniae Testamenti seu Extremae Voluntatis verum et genuinum exemplar.“

kay István fejedelemnek választaték 1605-ben, amott Szerencsen, itt Meggyesen őszelő 14-kén. Bocskaynak, még megválasztatása előtt, nyárhó 21-kén kelt rendeletéből a kolosvári piaci szentegyház s az ó-vári tanoda-épület is, huszonegy havi használat után, a katolikusok- illetőleg jezsuitáktól elvétetvén, az egységhívő felekezet birtoklásába szállott. Ekkor kísértetett ki tizenhárom jezsuita Kolosvárból Nagybányára. Ismét elárvult tehát az erdélyi katolikusok kolosvári fő-tanintézete. Pár évvel később (1607. nyárelő 10-d.), a kolosvári országgyűlés végzetének erejénél fogva, a Jézus társaságának nem vala, nem lehet többé állandó maradása. Társodái megszűntek, tanodái bezárattak, s hetvenhárom tagja hagyta el újra a hon határait. Ez időn túl az erdélyi katolikus közoktatás végre is a székelyföldi barátklasztromokba szorúlt. Erdélynek katolikus szellemű nevelésügyét szívökön hordozó akkori országnagyok Kornis Zsigmond és Boldizsár, Losonczy Bánfi Péter, Kálnoki János, Béli Kelemen és Huszár István sikertlenül tiltakoztak az első törvénycikk ellen, a jezsuiták kényszerülének végbúcsut venni. Kolosvár ezentúl (a második időszak) nem látott kebelében jezsuitát.

Azonban nagyon csalatkozánk, ha — a Jézus társaságának erdélyi viszontagságait olvasván — azt hinnők, mintha annak tagjai minden egyes száműzetésökkor a hont legott egyig odahagyták volna. A súlyos csapások s többször ismételt országos rendeletek dacára, a jezsuitarend első betelepése óta Erdélyt soha végkép el nem hagyta, tudván jól, hogy száműzetése csak pártstirgetés- szülte eredmény, de nem Erdély katolikus rendének közkívánata egyszersmind; érezte e mellett számos nagytekintélyű pártfogóinak hathatós védletét. Báthory Gábor, a különben is vallástalan fejedelem, üldözte a jezsuitákat, igen a világi katolikusokat is általában, kik közül egy főrangúnak ideiglenes menhelyet eszközle a fejedelemmel dacoló Vesselényi Pál. Ezen főrangú erdélyi magyar Kornis Boldizsár volt, a nemesség kedvence. Mint buzgó katolikus ember, egyik várában (talán Homoród-Szentpálon) rejtve tartogatta Vásárhelyi Dániel jezsuitát, s vele még néhányat. Kornis, a büntelen, elvérzett 1610-ben Kolosvárott, épen oly törvénytelen úton, mint az utóbb itt kiszzenvedett nerói áldozatok, — miként a derék Hódor gyászecsettel megjegyzi. — Azon viszonynak, mely az erdélyi fejedelmi udvár s a külhatalmasságok közt létezett, tulajdoníthatjuk, hogy Erdély fejedelmei közül ez időtt Báthory Zsigmond (bár vakon vezetett tanácsosaitól), Kákóczy Zsigmond, de kivált Bethlen Gábor iratban is bizonyított gyöngéd kimélettel viselkedtek a jezsuiták — mint nevelők iránt. Innét magyarázható csak, hogy — ámbár e szerzet 1607. nyárelő 10-d. Erdélyből kitiltatott; Báthory Gábor idejéből pedig olvassuk: „Kolos-Monostoron katolikus papnak lakni szabad ne legyen, hanem ha valaki maga házánál káplánt tart magának;“ — a besztercei országgyűlésnek 1610. tavasz hó 3-kán kelt törvénycikkében újabb kitiltatásukat szemléljük, még pedig szigorú büntetés terhe alatt.

De kevés év haladtával kedvezett az ég a szent hivatású rendnek. Az 1613. őszelő 27-dikén megnyitott kolosvári országgyűlésen Bethlen Gábor választaték Erdély kormányára, ki ugyanazon országgyűlés törvénycikkeivel öszhangzó különös ünnepélyes oklevélben biztosítja a ker. kath. hitvallás szabad gyakorlatát, s egyszersmind a kolos-monostori zárdára vonatkozólag — mely csaknem 1588-d. év óta, szinte haszonvéltlenül, zárva tartatott — töredékben ekkép nyilatkozik:

„Jóllehet az elenyészett években, márt. 25-d. 1610-d. évben Besztercén tartott országgyűlésen, Báthory Gábor idejében, a romai hitvallás használata és gyakorlata némi bizonyos helyeken meg- és eltiltatott legyen, és az akkor világosan megneveztetett egyházak, monostorok és zárdák zárva voltak:

De minthogy az arról szóló besztercei törvénycikk, a cs. kir. felség legjóságosabb felszólítására, ellenkező rendelvénnyel által, viszont a jelen év sept. 27-dikére Kolosvár városunkban nyitott és tartatott országgyűlésben, annyiban megsemmíttetett és eltöröltetett, s a romai hitvallásnak szabad gyakorlata megengédtetett;

Mi is az úrlakosok végzetével egy voksulag beegyezünk s általában és külön a romai hitvallóknak megengédjük, hogy ők a Kolos-Monostoron épült, Kolosmegyében lévő zárdát kinnyithassák, belémehessenek, oda papokat vihessenek, életmezhessek, s a romai hitvallás szerinti egyházi gyakorlatok- és szertartásokra szabad, teljes és mindenképen felhatalmazottak legyenek. A mint beegyezünk s megengédjük jelen levelünk tanúsága mellett. — Kelt Meggyes városunkban, Hóvenh. 14-d. az úr 1615-d. esztendőjében.“

Ily kedvező fordulatot nyervén az erdélyi katolikusok vallástgyei Bethlen Gábor kormányidejében, a társoda szétrebent tagjai öszegyűjtettek, s világi papok öltönyében, mint apos-

tolí hatalommal felruházott hittérítők, Monostor, Szász-Fenes, Bács és Jegenyé falvakban elhelyeztettek. A Monostoron megtelepültek, állandó s békes lakást jósólgatva magoknak, a zárda falai közt legott tanodákat nyitottak, hová — Szegedi megjegyzése szerint — a rom. kath. szülék seregesen küldötték fiaikat erkölcsi s tudományos kiképzetés végett. Kezdetben az illető szülék kegyes adakozásából állhatott csak fenn a tanintézet, s ekkor még csak alsóbb; de később a felsőbb s komolyabb tudományok is tárgyaltattak tantermeiben. Bethlén Gábor több év folytán segélylyel járult a társoda élélmezéséhez. A következő fejedelmék alatt bátorságban élt a szerzet s virágzott a tanintézet, mely az egyház- s polgárzatnak egyiránt alaposan kiképzett honfiakat nevelt.

Harmincnyolc évig működött a kolos-monostori jezsuita-gyarmat apostoli s mentori üdvös elhivatása mezején csendben, háborítlanul az egyház és haza szent érdekeiben, midőn a II. Rákóczy György fejedelemségének idején támadott újabb zivatar (1653) borús napokat idézett a Jézus társasága egére. Gyula-Fejérvárt folyt az országgyűlés, hol egy ármány-sugallta határozat újból kimondá a közhasznú társulatra az enyészet kétségbeejtő ígét. Két jezsuita névét ismerjük ezen időből: Berkay Györgyét és Szász-Fenesy Mihályét; ez utóbbi, mint megyepap, egyedül maradt az árván hagyott kolos-monostori zárdában; a többiek mindnyáján Erdély elhagyására kényszerítették úgy, hogy 1653. tavaszé 5-dikén túl, pater Mihályon kívül, e bércös hazában nem mutatkozott jezsuita. Ezen esemény nagy figyelmet ébresztett a szomszéd Magyarhonban is. Különösen meg volt hatva az egyházi rend. Mennyire szíven fekütt a kolos-monostori jezsuita-zárdának, általában pedig az erdélyi katolikus hitélet sorsa az akkori esztergomi főérseknek, kitetszik a nagynevű Lippai György főérseknek pater Mihályhoz (Szász-Fenesy) menesztett atyai indulatú leveléből, melynek tartalma körül-belül ide megyen ki: „Mint hogy a kolos-monostori egyházat az onnan már elmozdított jezsuita atyák nem igazgathatják, nehogy ott a kath. ügy több rövidséget szenvedjen, azon egyházat az oskolával együtt reád és tapasztalt hírséged-s éberségedre bizzuk, hogy mint törvényes megyepap igazgasd, és semmi keresett ürügy alatt, minket eleve meg nem találván, oda ne hagy s másra ne bíz, hanemha jelenléted Fejérvártt inkább szükségeltetnék, mely esetben egy fejérvári megyepap, vagy más, a kit a kegyurakkal alkalmasnak ítélendesz, helyedbe Kolos-Monostoron következék. Tiltjuk pedig különösen, az olyanok ellen hozott szent szabályokbani büntetés és e fölött az egyházbóli kirekesztés, s általunk rögtön érvényesítendő felfüggesztés büntetése alatt (a feloldozást magunk és utódainknak fenhagyván), hogy senki is a kath. egységhez tartozó egyháziak közül a mondott papmegyébe, a mi tudunk és akarunk nélkül, helyedbe, vagy a fennérintett utódod helyébe magát avassa, vagy bármiműü fortély által is tolakodni merészeljen.“

„Mivelhogy azon részekben (t. i. Erdélyben) a papoknak, ha elhivatásuknak megfelelni kívánnak, oly bokrosak foglalkozásaik, melyek sokkal többeket is elfoglallhatnának, azon leszünk, hogy növeldeinkből, mint hogy a jezsuita atyák már nem türetnek, alkalmas — mennyire a magyar papok szük voltánál fogva lehetséges — egyének küldessenek. Most egyet, erdélyi székely születés, Kászoni Mártont *) bécsi növeldeinkből küldöttünk, hogy a kolos-monostori papmegyében, vagy Fejérvártt, hol tudniillik szükségesnek fog látszatni, mint segédpap működjék. Gondoskodni szükség, hogy alkalmas oskolaigazgatók is legyenek; mert a ker. kath. ifjuság növeltetése- és tudományos kiképzetésére nézve forrón ohajtjuk oskolátok foytatását“ **). Ily lelkesen gondoskodott az apostoli szellemű főérsek Erdély kath. ifjuságának vallás-erkölcsi nevelése- s ennek alapján tudományos kiműveltetéséről: de ezen atyai gond- és intézkedésnek volt-e kívánt eredménye, s a XVII-d. század második felében folyt-e a tanítás a kolos-monostori zárda falai közt, biztos adatok hiányában meghatározni képesek nem vagyunk. Sőt e tekintetben közpanasznak illetén írott emlékét bírjuk: „A tanítás (Erdélyben) a jezsuitáknak 1654-ben (így!) jett proscibáltatásuk miatt, megoşókkent“ ***). Ha volt is némi kis tanoda-féle ez időfajatt Kolos-Monostoron, annak 1660. és 1663. években, csakhamar fel kellett oszlania azon háromraj miatt, mely mindkét izben, annak közelében lezajlott, Ugyanis az előbbi évben II. Rákóczy Györgynek volt a Gyálu és Szász-Fenes közt eső természetön eldöntő csatája az ozman hadakkal; az utóbbiban pedig Kucsuk pasa Kolosvárt heves ostrom alá vette: két tűz közt tehát tanoda ez idétt Kolos-Monostoron nem létezhetett.

*) L. Családi Lapok. 1856. II-d. félév. 36. szám „Magyar egyháznagyok levelei.“ 1040. és 1041. l., hol ezen férfről emlékezik Szelepcsényi.

***) L. Nemzeti Társalkodó. Kolosvár. 1841, 18-d. szám. 137. és 138. l.

***) L. Erdélyi diaeták végzéseinek foglalátja. II-d. köt. 13. szak.

II. Rákóczy György nem volt türelmetlen a rom. katolikusok iránt; sőt megtiltotta az új vallás terjesztését Kolos-Monostoron, Kolosvártt télhó 2-d. 1655-ben kiadott fejedelmi levelében; mely levél csakis a katolikusok kiváltságát illető parancsot tartalmazza: igen hihető tehát, hogy már ekkor, de később még inkább Erdélyben itt-ott, habár nem saját szerzetes öltözetükben is, mutatkoztak jezsuiták; sőt Kőrnis Mihály Erdélyt soha el sem is hagyta, s rendi öltönyéből ki nem vetkezett. Szent-Benedeki ősi kastélyában (Belső-Szolnokmegyében) végezte be viszontagságos életét, honnét ki-kiszárguldozott a szentségek kiszolgáltatása végett katolikus hit-társainak. I. Apafi Mihály idejében, tehát még mielőtt Erdély az osztrák uralkodásra szállott volna, a jezsuiták újból szaporodni kezdtek annyiszor elhagyni kényszerült állomásaikon; különösen pedig ősi lakhelyükön, Kolos-Monostoron, számuk nőttön nőtt. Miután pedig Erdély I. Leopold magyar király s általa a felséges osztrák uralkodó ház védelme alá adta magát (1688 nyárelő 17-d.), a jezsuiták erdélyi ügyeire, illetőleg a katolikus szellemű intézetek- s köznevelésre boldogabb korszak vidám napjai derültek. Ugyanis, 1692-ben tavaszutó 24-dikén országos egyezmény útján, a három új vallású rendek eleve átengedték az egység hívők ó-vári tanintézetét a rom. katolikusoknak, melyet a jezsuiták nyolcvanhat évi (1607—1693.) hányattatásuk után 1693-d. évben, őszhó 10-dikén szerencsésen ismét visszanyertek, s azt 1725-ig szakadatlanul bírták is. De ezen kornak eseményei már a második időszakba esvén, ott leendő saját helyén tüzetes tárgyalásuk.

4. §. Az erdélyi jezsuiták eddigelé ismeretlen kolosvári nyomdája.

Az erdélyi jezsuiták kolosvári társodájának szellemi nyilatkozatai folytán még egy nevezetes jelenség rövidre vont tárgyalását kell történelmi pennánkra vennünk; ez a nyomda.

A hitújítás első évtizedeiben a két testvér Magyarhon különböző vidékein egymásra keletkeztek nyomdák, mik ez időben főleg a felvilágosodás- s műveltségterjesztésnek emeltyűkíül szolgáltak; de egyszermind eszközlői azon elkeseredett vitáknak, melyeket a hitújított községek emberei, kiválólag pedig a protestantismusnak akkoriban fő szerepvivői a régi egyház ellen anynyi kiméletlenséggel folytattak. Az új valláselvek hirdetői mindenütt a népre is hivatkozván, ennek értelmi öntudat- s gondolkodásra ébresztése végett, a nyomdák működtetését lényeges földatuknak tartották. Innét érthető csak, miért ezen kornak (XVI-d. század) legtöbb nyomdája protestans jellemű. A budai Corvin-féle nyomdának elenyészte (1473.) után, a XVI-d. században első nyomdáink az erdélyi szászok közt támadtak. A legrégebb nyom 1529-ig Nagy-Szebenbe vezet vissza. Ezt követé Brassóban Honter Jánosé (1533). A harmadik sajtóhely pedig Erdélyben Kolosvár volt, hol a Wittenbergből visszatért Heltai Gáspár létegesített egy nyomdát, melynek eddigelé legrégebbnek ismert műve 1550-ből való, s mely saját és örökösei birtokában száz éven túl virágzott, s irodalmunkat számos becses munkákkal gazdagította. — A katolikusoknak ez időszakban csak egy sajtójok volt, az tudniillik, melyet Telegdy Miklós esztergomi nagyprépost s utóbb pécsi püspök vásárolván, Nagyszombatban állított fel, melynek első műve Telegdy egyházi beszédeinek második kötete volt, s mely e jeles férfiú halála után (1586) az esztergomi káptalané, utóbb a nagyszombati jezsuitáké, végre a múlt században a magyar királyi egyetemé lett. *) — De volt a katolikusoknak ezen kívül még egy másik nyomdájok, és pedig a kolosvári jezsuiták által szervezve, ugyanazoknak birtokában, miként ezt t. gr. Kemény József nyomosan bebizonyította (**). A tudós férfiú biztos lépteit követve, tárgyrokonságnál fogva erről akarunk mi is — habár csak ismétlőleg vagy utánzólag — néhány szóval emlékezni.

Minden propagandának, következőleg a hittérítő vágynak is egyik leghathatósabb eszköze a sajtó, mely nélkül az újhitűek sem tehettek volna oly rövid idő alatt akkora foglalásokat. A nyomda nagyszerű hatását felfogták a mélyelmű jezsuiták is, különösen a már említett Possevin Antal, ki arra vonatkozólag így ír: „Prela nullam melius in rem, quam in Christianam Orthodoxam religionem vindicandam ab hostibus, et inter ipsos hostes promovendam sudare possunt.“ — Hogy a buzgó jezsuita atyák, különösen erdélyi új telepükön Kolosvárat, a sajtót hittérítő magasztos céljaik sikerítésére valóban használták, arra ha nincsenek is kézzel fogható vagy mennyiség-tani alapigazságok érvényére emelkedett adataink; de nem hiányzanak oly nemű bi-

*) L. Az újkori magyarirodalom története. Irta Toldy Ferenc. Pest 1853. 8r. 33. l.

***) L. Uj Magyar Muzeum. 1855. Pest. 8r. VII. v. juliusi füzet. 391. lap.

zonylatok, melyek azt tanusztják, hogy a jezsuiták kolosvári társodája, már mint új ültetvény is, birt nyomdával. — Brassói tudós Roth Pál (†. 1793. őszhó 2-d.) tudós Benkő Józsefhez 1785-ben tavaszeli 16-dikán irt levelének végszakaszában a következő szók olvashatók: „Pro coronide tandem significo Tibi rem notatu omnino dignam, ac studiis laboribusque Tuis haud inutilem. Scis equidem apprime Claudiopoli non aliam olim (anno 1582.) viguisse praeter Unitariorum sic dictam Heltaianam Typographiam. Sed quid dices, si Tibi significavero, viguisse eodem anno ibidem etiam aliam Typographiam? — Rem sic habeto: possideo exemplar unum Calendarii sic dicti Eberiani Vittebergae 1551. in 8-vo editum, cuius subsequi possessores (sed nescio qui) varias notulas historicas, quae tamen annum 1601. non excedunt, manu exaratas inscripserunt. In hoc itaque Calendario sequentia invenio adnotata: „ „ Anno 1581. 12. May impetrant Jesuitae Claudiopolitani fundationales a Stephano Báthory Rege Poloniae, inconsultis Transilvaniae Statibus. Hi diuturnam, pacificamque sperantes in Transilvania moram, typos quoque edendis libris aptosadtulerant secum Claudiopolim, murmurantibus nonnihil antitrinitariis ejatibus. “ — Ita haec in dicto Calendario. — Vix crediderim tamen typis his Jesuitas, anno 1588. ex Transsilvania iterum extrusos uti potuisse; nullus namque mihi ab anno 1581. usque 1588. constat liber, dictis typis Claudiopoli excusus. Sed Tu hac de re rectius feres iudicium.“

Felelt-e erre Benkő József, és mit? nem tudjuk. De, hogy a bejegyzett latin szók valóságban alapulnak, azt a kolosvári rom. kath. lyceumi könyvtárban létező ily című nyomtatvány kétségen kívül teszi:

„Theses de puro et expresso Dei verbo, tam scriptis, quam viva voce tradito: et pari utriusque autoritate, necessitate, utilitate ac fine. Ad disputandum publice propositae, cum Claudiopoli in Transilvania novum Gymnasium societatis Jesu aperiretur A. D. 1. 5. 8. 1. Defendentur a Joanne Puschio *) societatis Jesu. Praeside Wolfgango Schreckio, Theologo eiusdem societatis Jesu. Cum licentia Illustrissimi Principis Transilvaniae. Claudiopoli.“
Negyedrétben, negyedfél fv.

Minden hosszadalmas okoskodás, és kicsiségekkel bibelődő szórszál-hasogatás helyett, úgy hiszszük, ezen egyetlen mű is elegendő arra, hogy minden elfogulatlan kebelben hitelt eszközöljön az iránt, miszerint a jezsuiták kolosvári társodája legott kezdetben saját nyomdával birt; főleg, ha még figyelemmel vagyunk azon erős ellenszenvre, mely a kolosvári egység-hívók részéről akkor a jezsuiták irányában nyilatkozott. Nem lehet tehát alaposan még csak sejtünk sem, hogy az unitária vallást követő Heltai Gáspár- és özvegyének Kolosváratt azon században (XVI.-d.) egyetlen sajtója, mely közönségesen „Kolosvári Unitaria Typographia“-nak is tartatott és neveztetett, az ősz katholikus vallás ellenségei gyűlölete tárgyainak, a jezsuitáknak, munkákat nyomott volna.

És ezzel, bátran hiszszük, eléggé kivívtuk egy katholikus nyomdának a kolosvári jezsuitáknak birtokában volt XVI.-d. századi léteztét. Mi, ha így van, újabb szép bizonyítékaul szolgál azon magas küldetés helyes felfogásának, miszerint a jezsuiták az evangéliom ragyogó világának terjesztésében a sajtót is szolgálatukba hódítani, s általa is a vallásos értelmesség és józan műveltség terjesztésére hatni törekedtek.

Az erdélyi, ezen században (XVI.-d.) létezett, katholikus sajtóról előterjesztett nézeteink befejezésével bevégezzük egyúttal értekezésünk első szakaszát, s vele együtt a kolosvári kath. főtanintézet első időszakának változatos eseményeit.

* * *

Második időszak.

(1698—1773.)

5. §. A kolosvári rom. kath. főtanintézet életnyilatkozatai a jezsuita-igazgatás végső szakaszában.

Öt év folyt le azóta, hogy a Jézus társasága hajdani lakhelyét, az óvári épületet, az egység-hívók felekezetétől átvette (1693. őszhó 10-d.), mialatt a katholikus hitbuzgalom

*) Pusch János és Schreck Farkas tehát azon jezsuiták közé számíthatók, a kik 1581. vagy még 1579-ben Erdélybe küldettek.

Kolozvártt ismét emelkedni, s a vallásos szellemű közoktatás gazdag gyümölcsessel kecsegtető virágzásnak kezdett indulni. De hogy a tevékeny társulat mind a vallás, mind pedig a köznevelés körében nagyobb erélyt fejthessen ki, külön szentegyház- és társoda-épületről gondoskodott. E kettős cél tekintetéből szándéka foganatosításának szerencsés volt megnyerni mind a fő hatalmat, mind az áldozatkész kath. híveket. Helyiséget a terv kivitelére Kolosvár déli részében ott, hol a Farkas-, Torda- és Fogoly-utca összeesik, szemelt ki, s azt a tartományi pénztárból (15,000 r. frt.) a hívek kegyes adakozásaiból, részben pedig a társoda saját pénztárából gyűlt összezen meg is vásárolta, s még 1700-d. évben nagy mérvben lőn megkezdve az építkezés, mi évek folytán — kisebb-nagyobb szüneteléssel — szakadatlanul előrehaladt. De II. Rákóczy Ferenc forradalmának idején Erdélylyel együtt Kolosvár, s ennek kebelében a megindított nagyszerű vállalat is sokat szenvedett, s ámbár az akadémiai (ma ájtatos tanító-rendi) szentegyház annyira haladt, hogy 1724-d. őszelő 10-dikén ünnepélyesen felszenteltetnék; a társoda épületeinek bevezésére azonban a jótevő I. Leopold királynak 1705-ben történt kimulta, a Kolozvártt 1710-ben dühöngött mirigyhalál, a városnak ostromzár alatti szenvedése, a csendet nem engedő belháborúk s I. József királynak kora halála gátlólag hatottak úgy, hogy Kolosvárnak 1734-ben hivatalosan készült s egykorú kéziratban létező leírása szerint, a tanoda még azon évben nem volt teljesen fölépítve. Mikor végeztetett be? nincs reá világos adat. Aligha Mária Theresia nagy királynénk kormányidejének első éveire nem esik, a jeles tanintézet megnyitása; mert 1740-d. évre vonatkozó egy sornyi jegyzet így szól: „Alma Societas (Jesu) maluit immani sumtu novum sibi educere Collegium.“ — Ez időtájra esik tehát az új épületek megszállása. Ott áll maiglan a roppant jezsuitatársoda-épület két tornyú szép templomával; ott a Mária-Theresia-féle táplállda (convictus), ott a szent Józsefről címzett növelde, melyekről alább szólandunk bővebben.

Virágzásának új szakaszába lépett ezen korban a Báthory-féle erdélyi katolikus egyetem. A közoktatás azon időkben divatozott minden tudományszakra egyiránt kiterjedt. Kitünő, irodalmilag is elhírhedt tanárok kezelték az egyes tantárgyakat. Huszonhat alapos műveltségű jezsuitának ismerjük nevét s becses munkáit ezen évekből, kik a kolosvári kath. fő-tanintézetben gyümölcsözőleg működtek, s ezerekre menő kiképzett honfiakkal díszítették Erdély öszves értelmiségét. A rendes tantárgyak, a gymnasiumi tanszakaszokon kívül, ezek voltak: ékesszólás- és költészet-tan, a bölesészet minden kiágazásával, történelem-, mennyiség-, mér- és természettan, egyházi jog és hitvitázó tan. A vallástanítás előkelőleg kiváló gondnal s arra különösen képezett rendtársak által a szív és lélek mélyébe hatólag kezeltetett minden tankörben. Ily állapotában a fő-tanintézetnek nem múlt el év, hogy a pályavégzett tanuló ifjuságnak néhány kiváló dísze a fensőbb tudományok babéra- vagy tudori koszorújáért ne versenyezett volna, köztök nem egyszer Erdély fő-nemes házainak alaposan kiművelt tagjai. Ilyetén alkalmakkor megzendült a költészeti osztály lantja, vagy az ifjú szónokok dicsbeszédei emelkedtek magasra, hogy a pályagyőztes fiatal koszorúsoknak tisztelegjenek. Nem egy példánya forog maiglan is közkezeken ily nemű nyomtatványoknak, melyeknek lapjain főrangú családok sarjadékai, mint a tudományos kiképzettség diadalmas ifjú magyar bajnokai, méltán élnek s emlegettetnek, kik rendesen a nemes ifjuság táplálldájában (convictus nobilium) nyertek erkölcsi idomulást s tudományos gazdagodást. — Azonban tekintet volt ezek mellett a szegény sorsúak jámbor s jeles észtehetségű seregére is, kik a szent Józsefről nevezett nagyobb növeldeben (seminarium S. Josephi) nyertek ingyen szállást, ételmeztetést s a tudományos kiműveltetésre minden szükséges szereket. — Szükséges, hogy mindkettőről biztos adatok nyomain itt nyújtsunk kimerítőleg bő értesítést.

A Teréz-növelde (így nevezetvéen halhatatlan nevű nagy királynénkről, kinek áldásos uralkodása idején nyerte határozottabb szervezetét), másként a nemes ifjuság táplálldája (convictus nobilium) 1735-ben azon célra alakult, hogy abban a hon tehetséges vagy szegénységre jutott családainak nemes reményei vallás-erkölcsi alapos nevelésben részesülvén, az állam céljaira kiképeztessenek. Ez tehát eredetileg a nemes magyar ifjuság szellemi kiműveltetésére volt szánva. Azonban évek folytán néha-néha megesett, hogy abba alsóbb osztálybeli jeles növendékek is vétettek fel mint alapítványosok. Szigorú házi rend mellett közös tápláltatás, iskolázás és felügyeletben részesültek. Egy fő-felügyelő mellett, számarányban több segédfelügyelő (subregens) gondjai alatt állottak. Körükben, a szellem gyakorlati irányú kiműveltetése mellett, fő tekintet volt a vallásos érzelmeiktől egészen áthatott katolikus jámbor élet megalapítására. Ennek eredményeül tekinthetők azon ragyogó erények, emberbaráti jó cselekedetek, s számtalan

kegyelemtények, melyekkel ezen tápláldának egykori növendékei később az államhivatalok fényfokain ékeskedtek. Nem egy üdvös célra tett kegyes alapítványt köszön nekik az egyház, melynek ápoló keblén nőtték nagyokká. — Egy, 1773-ról szóló kimutatás szerint e táplálda nemes ifjúságának száma ötvenhátra, évi jövedelmének öszvege pedig 3843 frt. és 25 krra rugott. Az életmódnak mily egyszerűnek, az akkori világnak mily boldogul olcsónak kellett lenni, hogy mai számításunk szerint e csekély pénzösszegeből annyi egészséges, életerős ifjú láttatható el il-
lőleg. Késéskivül parányiak voltak azon időtájt a követelések, nem rongálták még akkor az emésztő műszert a francia asztalok, sem a családok anyagi jólétén rágódó divatkór nem pusztított még oly irgalmatlanul, ellenállhatlanul fajunk körében. Boldog idők! — Megjegyzendő még e tápláldának történelmi vázlatában, miszerint az erdélyi l. sz. püspökség részére is képeztettek itt világi papnövendékek. E célra gr. Apor István 25,000 fr., Ilyés Endre erdélyi püspök 1000 fr., Ilyés István 1000 fr., Szekeléri püspökhelyettes 2500 fr., s Baranyai Gergely 833 fr. 20 krt., öszvesen 30,333 fr. és 20 krt hagyományoztak. — Névsorát azon egyházi férfainknak, kik ezen tápláldában nyerték első kiképeztetésüket, egészben nem adhatjuk; de 1746-d. évre ezen neveket találjuk följegyezve: Farkasfalvi Bálintfi Gergely, Kis-Nyujtódi Gáll Péter, Maros-Vásárhelyi Bocskor József és Kőbori Sebesvári Miklós. — II. József császár kormányidején (1784. nyárutó 28-dikán) e táplálda megszűnván, kiürült, csak kevés papok hagytak benne. De hat év múlva (1790. őszelő 6-dikán) ismét visszaállították. 1798-ban födele légett. A közelebbi forradalom szomorú napjaiban ismét megszüntettetett. Jelenleg helyisége hadszertár, de csak ideiglenesen. — Ennyi mindaz, mit rövidre vont vázlatban, de biztos alapon, ezen sokoldalúlag jeles tápláldáról mondhatunk.

A Báthory-, később szent Józsefről nevezett kolosvári katolikus nagyobb növeldének (seminarium Bathorianum, v. seminarium S. Josephi pauperum) eredete egykorú a jezsuiták erdélyi (kolosvári) társodájaéval. XIII. Gergely pápa, miután a Báthory István által alapított kolosvári jezsuita-társodát megerősítette, s annak fő-tanintézetét egyetemi rangra emelte volna, hogy a kedvelt magyar nemzet iránti atyai szeretetének kitünő jelét adja, 1582-ben évenként ezer kétszáz darab aranyat ajánlott fizetni tizenöt éviglen ama szent célból, hogy az esztendőnként erdélyi szegény katolikus gyermekeknek vallás-erkölcsi s tudományos növelésére fordíttassék. Ő szentiségének ezen dicső nyomdokán indulva a kegyes szíví lengyel király Báthory István, 1583-d. évi télutó 12-dikén költ oklevelének világos tartalmánál fogva alapította a kolosvári nagyobb növeldét (seminarium). A fejedelmi okmányoknak ide irányuló lényeges részét így hangzik: Az erdélyi szász megyepapok vagyis lelkészek egyházi jövedelméből évenként ezer magyar aranyat határozunk oly renddel, hogy ezen adományozott pénz csupán a szegény és segédelmet igénylő tanuló ifjak ruházatára és élelmezésére fordíttassék*), s e végből Zsombori László fejedelmi tanácsosnak s a tizedek hasznobérlőjének megparancsoltatik, hogy minden évben ezer magyar aranyat a szász megyepapok egyházi jövedelméből a kolosvári növelde (seminarium) főnökei- s felügyelőinek számláljon le. Ezek szerint tehát a Báthory-féle növeldének mind alapítóiról, mind keletkeztének koráról határozott tudomásunk van, mit okmányilag 1583. télutó 12-kére tehetünk. — Ezen növelde sorsa a jezsuiták kolosvári társodájának viszontagságaival elválhatlan kapcsolatban levén, azon hullámszávon kellett átvergődnie, melytől maga a Jézus társasága hányatott. I. Leopold király uralkodásának végső éveiben csendes kikötőbe jutván az erdélyi jezsuiták hajója, a magas honatya gróf Apor István erdélyi kincstárnokhoz bocsátott leiratában a néhai Báthory-féle alapítványra vonatkozólag oda nyilatkozik, hogy azt fejedelmi kegyteljéből jóváhagyja, megerősíti s új alapítványképen (novae foundationis adinstar) a Báthory-növeldet föléleszti. Ez még ekkor, a társodával együtt, az Ó-várban volt. Azonban — Kolosvár városának 1734-ben készített hivatalos rajza szerint — a most említett esztendőben már a mai helyén állott a belső Torda-utcának a Fogoly-utcába szögellő területén. Az itt nevelt s tudományosan képzett katolikus tanuló ifjúságnak száma évenként változott. Egy kimutatás szerint 1773-ról az esztendei tiszta jövedelem 3780 fr. és 35 krt. tett; a növendékek száma pedig 144-re ment; de már 1776-ra 4474 fr. és 38 kr. évi jövedelmet olvasunk, mely öszvegeből azon évben 130 ifjú tápláltatott, a szükségelt

*) „Ex censu cathedratico pastorum sive plebanorum Saxonum Transsilvanorum decernimus ea lege, ut haec pecunia collata ad solas tantum studiosae juventutis, egenae scilicet et ope indigentis, vestes victusque convertantur.“ — A latin szerkezetű eredeti okmány szavai.

cselédséggel együtt. — A belkormányzás s nevelés hasonló modorban tartatott a nemes ifjuság tápláldájában gyakorlott kezeléssel. — II. József császárnak e növelére is kihatott újító intézkedése, melynek folytán 1784-ben nyárutó 28-dikán növendékei szabadon bocsáttatván, ajtai bezárattak. 1788-ban a jezsuitáktól örökölt ingatlan javai elkoboztatván, a begyűlt pénzösszev tőkésített. Azonban csak hamar, az országos újjászületés évében (1790) télelő 25-dikén, visszaállított. 1798-ban a tűzveszély martalékává vált; mire nézve 1799-ben újra építettet, mit ezen homlokirata hirdet: „S. Josephi Seminarium renovatum anno 1799.“ 1827-ben az élelmezés kiszolgáltatásában, gazdasági tekintetből, lényeges változtatások, illetőleg javítások tétettek, a ráfizetés (supersolutio) már jóval elébb behozatván. Az 1848-diki szerencsétlen forradalom szele e növelde ifjuságát is megkapta. Gátot szakasztott bős folyamként rontott az ki a béketa nyából, nevelők magokra hagyatván; míg végre ugyanazon évben őszhő 18-dikán forma szerint meg lön szüntetve. Ez időtől fogva 1849-d. évi nyárutó 16-ig termei, szobái kovács-műhelyül, majd kóroda, később fogház gyanánt, tágas udvara pedig barmok rekeszéül használtatott. — Végre 1850-ben megnyittatván, cs. kir. dohány-raktár és szivargyárul kezdett használtatni s használtatik mind maig kölcsönös alku útján megállapított évi szállásbér-összev fejében, melyet a birodalmi cs. k. kincstár fizet az erdélyi katolikus tanulmányi alapnak (fundus studiorum catholicus). Mind a két épületnek eredeti rendeltetésére fordítása végett az illetőktől többször erélyes lépések tétettek a magas kormánynál.

Hú rajzát adván az eddigiekben a tudományok s velök összeolvadt vallásos nevelés ezen időszakbani lelkiismeretes kezelésének, körrajzban felmutattuk egyszersmind a kolosvári jezsuita-társodával szoros viszonyban volt két növelének állapotját: hátra van még, hogy az ezekkel érintkezett némely tárgyokról — habár csak fővonalokban is — emlékezzünk. Ilyen

a) A nyomda. Hogy a társoda erdélyi életének már első időszakában birt sajtót, azt rövid-velősen bebizonyítottunk hiszszük. Hogy pedig a kolosvári jezsuita-társoda e második időszakon keresztül is birásában volt egy nyomdának, a mellett nem csak számos rendtagok nevei, kik mint nyomda-felügyelők említettnek, nem csak a nyomdai művezetők (factor v. provisor) egész sora, hanem azon számos munkák száz még ezer példányai is tanúskodnak, melyek ezen sajtó alól kerültek napfényre, s címlapjaik alsó szélén e bélyeget hordozzák: „Kolosvártt, a J. T. akadémiai betűkkel nyomta (pl.) Beeskereki Mihály.“ Ilyetén nyomtatványoknak egész lajstromát adhatnók időrendben annak begyőzésére, hogy nem volt év, melyben a jezsuiták kolosvári fő-tanintézete nyomda nélkül volt volna: de nem irunk hitetleneknek s a honi nyomdászat történetében egészen járatlanok seregének; azért bizvást elhallgathatunk. Záradékül csak azon egyet említjük még meg, hogy az erdélyi katolikusok kolosvári fő-tanintézete a jezsuiták idejétől mai napiglan szakadatlan birásában volt s van jelenleg is még azon intézetnek, melynek bejárása felett e szavak olvashatók: „A kolosvári rom. kath. lyceum könyvnyomtató és könyvnyomó intézete.“

b) A könyvtár. Hogy a kolosvári jezsuiták évtizedek vagy századok folytán jelentős könyvtárra tehettek szert, — ha eltekintünk is attól, mennyire buzgó kedvelői, sőt szerencsés művelői voltak ők a tudományoknak, — már csak azon tudat sem enged helyet legkisebb kétségnek is, hogy ők majd minden telepükön (mi Európában több százra rugott) egy-egy nyomda birtokában voltak; ha tehát vásárlások útján nem is, már saját nyomdáik terményeiből oly tetemes számra szaporodhatott mindegyik könyvtáruk munkáinak kötet-száma, hogy azt minden túlzás vagy csak nagyítás gyanúja nélkül mondhatjuk jelentősnek. Azután ki képzeli oly virágzó fő-tanintézetet, minő a kolosvári Báthory-egyetem volt, a közepesnél nagyobb jelentéssel bíró könyvtár nélkül. De mi tényekkel, megfogható adatokkal is szolgálhatunk azon hitnek — bármi stílus kebelben lakozzék is az, — kieroszakolására, hogy a jezsuiták kolosvári társodája ezen tárgyat második időszakban csakugyan nevezetes könyvtárral birt. A jezsuitáktól örökölt könyvmaradványok (számszerint legalább is nyolcezer darab) képezik alapját sőt magkövét a kolosvári mai rom. kath. lyceumi könyvtárnak. Hogy elhallgassuk a classicusoknak különböző kiadású választékos példányait, s mellőzzük a történetirodalmat képviselő beces művek érdekes csoportozatát, vagy gazdag leltárát a hittudományi munkáknak: egyedül az ősnymatokra (incunabula) szorítkozunk, melyek száma (1470.—1536. időkör) kétszáz körül jár. Oly könyvtár, mely ilyeket s ekkora számban foglal magában, a tudományos világ figyelmére érdemes, s mint ilyen, valóban jelesnek mond-

ható, joggal neveztethető. — A jezsuiták ezen egykori jelentős könyvtárának alapján emelkedett oda a mai lyceumi könyvgyűjtemény, hogy kötetek száma a tizennégy ezeret meghaladja.

c) A gyógyszer-tár. Ezt csak egészségi tekintetben érintjük itt röviden. Ott, hol csak a nevelés- és közoktatással foglalkodó egyének száma a negyvenet túlhaladja; hol a növekedő ifjai kétszázon fölüli járnak, s a tanuló sereg bizonyára megüti az ötszázat, mindezekhez tudva még a számos tagokból álló szükséges szolgaszemélyzetet: kiáltó szükség van ott egy házi gyógyszer-tárra. Hogy a társoda kormányzójának egy ilyennek szervezésére fő gondja volt, bizonyítja az, mert a házban egy ilyen létezett. Ugyanis történeti adatunk van reá, hogy a XVIII-d. század közepe táján a város déli részén emelt új épületben a nyomda- s könyvtárral együtt gyógyszer-tár is alakított, melyből a szegény sorsúak ingyen láttatának el.

Végezetre, még egyéb tudományos eszközök táiról, gyűjteményeiről (muzeum) kellene tüzetesen szólnunk; de ilyekről szóló biztos adatok hiányában hallgatni vagyunk kénytelenek. Pedig, hogy az egyetem illető szakosztálya matematikai eszközökkel ne bírt volna, alig lehet kétfeni, miután irva van, hogy Hell Miksa (tudós jezsuita-csillagász), mint a mértannak Kolosvártt rendes tanára (1752.—1755. — †. 1792. tavasz hó 12-d.), saját lakában observatorium muzeumot állított vala fel. Továbbá, hogy a természetiek tára is gazdagon el lehetett látva, már magának a szenvedélyes természetbuvárnak, Fridvaldszki János nyugalmazott jezsuitatanárnak, a maga korában elhírhedt neve is eléggé kezeskedik. Mindezen mozgó tárgyak azonban a feloszlás aggályos napjaiban könnyedén széthordathattak, s ma már sem írott sem mű- emlék nem tanúskodik egykori léteztökről.

És így e második időszak eseményei s életnyilatkozatainak vázlatos rajzát is befejeztük volna. De hátra van még egy komoly pillanat, mely a nagyhatású Jézus társasága s így a kolosvári társoda felett is határozott.

Közel harmadfélszáz év során keresztül (1540—1773.) működött kitartó szorgalommal s törhetlen hűséggel a Jézus társasága a ker. kath. egyház s ennek magasztos befolyása alatt az emberiség legszentebb érdekeiben. Miután a világ különböző részeiben, de főleg Europa több tekintélyes országaiban mindent megtettek, mit hivatásuk, rendeltetésük s a kor kívánataihoz képest megtehetének: fényes érdemeik növekedtével elleneiknek titkon forralt gyűlölete általános kárhóztatásban tört ki. Hogy az erkölcsi romlottságot orvosló s a berögzött téveszméket irtogató kezeik közt számtalan beteg kebel teljajdult, természetesnek találjuk; mert jajszóra rendesen csak elevenre ható műtét fakaszt. De a sok helyt fel-felhangzott jajszó végre elleneik részéről közlár-mává frigyestült, mi a társaság vesztét vonta maga után. A nagy élet szinpadáról le kellett lépniök, hogy elleneik soha nem nyugvó agyarkodása vérontó mozgalmakban ne törjön ki. Europa fejedelmei többségének ohajtása volt, hogy a nagyhatású társaság megszűnjék. Fontos okoknak s magasabb tekinteteknek engedett tehát a szentséges atya, XIV-d. Kelemen pápa (családi nevén Ganganelli), midőn az eltörlő bullát 1773-ban, a rend védszentjének, Loyola sz. Ignácnak napján (mások szerint azonban nyárhó 21-dikén) aláírván, a szélesen elterjedt Jézus társaságát — Porosz- és Oroszország kivételével — feloszlatta. Megszűnt tehát a munkás szerzet a két Magyarhon határain belül is, hol a hanyatló s majd végkép elenyészett catholicismusnak visszaállítója s hat év hián két századon keresztül Erdélyben egyik fő-támasza, a keresztény kath. szellemű közoktatásnak pedig, s ezzel együtt a tudományoknak gondos, floridai kertésze vala. A megszűnt rend tagjainak többségét kegyes királynőnk Mária Terézia, a tudományosság s nevelői ügyes tapintat tekintetéből, hazai tanintézeteinknél más nevezet alatt megtartotta. — Így lett vége az erdélyi jezsuiták kolosvári virágzó társodájának s vele együtt a nagynevű katholikus fő-tanintézetnek is 1773. ősz hó 26-dikán, mikor negyvenegy jezsuita végkép elhagyta Kolosvárt, s az épületek bezáratván, néhány évig így sinlettek, míglén új korok derült, melyről szól a

Harmadik időszak.

(1774—1850.)

6. §. A kolosvári kath. fő-tanintézet új életszakaszában, az ájtatos tanító-rend befolyása alatt.

Négy év, kilenc hó és huszonöt nap telt el, mi alatt a kolosvári fő-tanintézet nem létezett, vagyis tetszhalottként merev tétlenségben szunyadott. Hiteles kútfő tanúskodik a mellett, miszerint „Mária Terézia Erdély nagy-fejedelmasszonya 1778-ban, nyárutó 26-dikán költ kir.

oklevelénél fogva, a tanítás fogyatkozásainak pótlására behozta a piárista nevet viselő papi szerzetet Kolosvárra“. Mely szavak azonban azt jelentik, hogy az ájtatos tanító-rend kolosvári társodájának s vele összeolvadt tanintézetének okmányilag megalapítása s fejedelmi szentesítése a fennidézett évben s napon történt, jóllehet a nevezett rend tagjai már két évvel korábban (1776.) megkezdették ottani működéseiket, miként a Teréz-növeldének eredeti jegyzőkönyve világosan bizonyítja.

Egyházi új szerzetes rend kezei közt s befolyása alatt látjuk az erdélyi katolikusok kolosvári fő-tanintézetét. Mily szent hévtől s a magasztos feladat mily tiszta átérzésétől lelkesülten iparkodott az új szerzet rendeltetésének pályáján, az egyház és haza érdekeit szem előtt tartva, a közvárákozásnak megfelelni, azt tények szerény láncolata igazolja. Már maga a fejedelmi drága bizalom, melynél fogva az egykori jezsuiták tanintézeteinek nagyobb része az ájtatos tanító-rend gondjai alá bocsáttatott, minden zengzetes dicsbeszédnél hangosabban hirdeti azon mély értelmű reputatiót, melyben a nevezett egyszerű szerzetes rend a királyi széknél állott. Magyar egyháznagyaink sem vesztegették érdemteleneke magas pártfogásuk áldásait, midőn annak tagjait különböző állomásokon — mint kegyes alapítók — az egyház és haza érdekében működésre inték. Munkájok zajtalan volt de foganatos, mint reggeli harmaté, mely csendben száll a földre s életfriseségben épül fel a meglankadt természet. Előnevők (ájtatos) jelenti, hogy a nevelés mezején az Isten félelmének meggyökereztetése szolgált nekik vezérelvül. Különösen pedig a szeplőtelen Istenanyának buzgó tisztele az, mi e szerzetes rendet kiválólag századokon keresztül jellemzé; innét egyik címe a szerzetnek: „Ordo Clericorum Regularium Matris Dei Scholarum Piarum.“ Ezen irányelvek vezérlésénél fogva az egyház védelme alatt évtizedek folytán oda fejlődött a közhasznú társulat, hogy királyok, egyházfejedelmek s országnagyok egyiránt magas kegyelmökre méltatnák azt, s üdvös működése mindinkább méltányoltatván, társodáinak száma Európa jelentős országaiban évenként szaporodott. A tárgyalt időszakban a kolosvári nagyfontosságú állomást foglalta el. Lássuk, a katolikus szellemű vallás-erkölcsi nevelés gondjaik közt mily izletes gyümölcsöket termett, egyház- és hazának egyiránt; mit a figyelmes olvasó tárgyalásunk tovább szövésének fonalain könnyen összevegyűjthet.

Életerejének, virágzásának s ekként sokoldalúlag üdvös hatásának azon fokára emelkedett e harmadik időszakban a kolosvári kath. fő-tanintézet, melyen még nem vala. Bővületet nyert az az osztályok s tanszakaszok szaporodása által. — Az elemi iskolák, mint a tudós tanodák alapjai, ez időszak kezdetén nyerték szervezetüket. Ezekben emelkedve a gymnasiumi osztályok gazdagabb eredménnyel haladtak céluk felé. Ezekből fejlődtek ki csak hamar a hittudományival párosult bölcsészeti, majd a jogtudományi, később pedig az orvos-sebészeti külön kar (facultas), s mindezen tanszakok öszveségében nyerte a fő-tanintézet azon jellegét, mely őt az erdélyi rom. katolikusok fő-tanintézetévé avatta. — De illik mindezeknek szakonként terjedelmesb rajzát adnunk.

A kolosvári kath. elemi iskolák a jelen időszaknak legott elején három osztályra különítették, ugyanannyi tanárral. Idővel a felső vagyis harmadik osztály a gymnasium első osztályának tantárgyait — kiválólag a latin nyelv elemeit — karolta magába, s az elemi tanodák ifjúságának előkészítője lőn a gymnasiumra. Tetemes számra emelkedvén az elemi első osztály tanuló serege, a rendes tanár mellé egy segéd adatott. Később pedig a szellemdús nagy-fejedelem, II. József császár intézkedése folytán (1781. tavasz hó 18-d.) rajziskola is csatoltatott a nevezett elemi osztályokhoz, 300 fr. tanári fizetéssel. Az egész — most már négy iskola — felett egy igazgató vitte a kormányt, ki egyszersmind vallástanár s hitelemző, tehát egyházi és pedig ájtatos tanító-rendbeli férfit volt. Ezen iskolákból nyerte évenként a gymnasium saját növendékeit: azért szoros tárgyrendnél fogva erről kell jelenleg szólnunk.

Az új állomásra kijelölt ájtatos tanító-rendiek tizenkilencen szállották meg 1776-ban a kolosvári egykori jezsuita-társodát s a vele kapcsolatos növeldéket. A tanügyet hévvel rendezték s a közoktatás csak hamar folyamatnak indult. Megnépesedtek újra a tantermek, melyek addig zárva valának. A nyelvészeti három felső osztály tantárgyain kívül, a költészet és szónoklat egyéb ismeretekkel együtt jeles szakférfiaktól kezeltettek. A két évfolyamban határozódott bölcsészeti osztályokban is ájtatos tanító-rendi alapos tudományú tanárok működtek. A tantárgyak: a) fensőbb hittan; b) bölcsészettan; c) történelem; d) mennyiség- és mértan; e) természettan. — Hittudományi tanszakok egészítették ki a bölcsészeti kart, melyeket egyházmegyebeli (világi) papok tárgyaltak; a nyomos tantárgyakat képezék: a) a szemlélődő vallás-cikktan (theologia dogmatico-speculativa); b) a bibliai nyelvek; c) a gyakorlati vallás-cikktan (theologia dogmatico-practica); d) szentírás-ma-

gyarázat (exegetica); e) a hittudományi erkölcsstan (theologia moralis). Ez utóbbi tankör hihetőleg azért vala szervezve s alapos készütséggű egyházi tanférfiakkal ellátva, hogy a rom. kath. püspök-megye (dioecesis) számára tudományosan művelt néptanítókat s vallás-erkölcsileg példás életű s buzgó oltárszolgákat képezzen. A tanuló sereg sikeres képeztetése az egykori kolosvári jezsuitáknak helyiségén, az akadémiai szentegyház szomszédságában levő nagy épületben folyt 1790-ig. Ezen évben az országos kormányzék Nagy-Szebenből Kolosvárra áttétetvén, ennek szolgált helyiségűl úgy azonban, hogy egyik szárnyában néhány tanár még lakhatott; a fő-tanintézet azonban a belső-Farkas-utcában levő épületbe, a szerzetes társulat egy része pedig mai lakhelyére költözött, a nemes ifjuság növeldejének szomszédságába. Később pedig (1840.) az említett egykori jezsuitalakhely az országos kincstár részéről a katolikus tanulmányi alaptól (fundus studiorum catholicus) megvásároltatván, országos tulajdonná vált. — Az ájtatos tanító-rend száz tizenhárom (113.) tagja buzgólkodott ezen hetvennégy éves időfolyamon keresztül a vallásos szellemű közoktatásban, mely időszak alatt 7355. bölcsészettanuló s 16560. gymnasiumi ifjú, öszvesen 23915-ből álló tanuló sereg nyert célszerű kiképeztetést a kolosvári fő-tanintézetben, az egyház és haza javára.

A mult század utolsó évtizedének folytán újabb gyarapodást nyert ezen fő-tanintézet, mely II. József császár rendeletéből ez idétt királyi lyceumnak neveztetett, a hallhatatlan nevű gróf Bánfi György akkori országkormányzó által I. Ferenc nagy-fejedelem ő felségénél kieszközlött természettudományi tanszék felállításával. Kiterjedt e szak a kövületekre, természetrajzra, vegy- és kézműtanra (technologia). E szak hihetőleg szépen elősegítette a már ezen időtájatt létezett természettani műtár gazdagulását, mely a tudományos előhaladás nagy kárára az 1798-diki tűzveszély alkalmával majd végkép megsemmisült.

A jogtudományi kar alakulásának első jelei hasonlólag a mult század utolsó negyedének elején mutatkoztak, a mikor némely jogtudományi szakaszok kezdtek tárgyalatni; kifejlődését azonban csak I. Ferenc országglási idején nyerte úgy, hogy azon évsoron át a) a természetjog; b) az egyházi; c) a fenyítő jog; d) a hazai jog; e) a köz és polgári romai jog; f) a bányajog és rendőrség; g) az államisme (statistica); h) a tisztí irály (stylus curialis) válogatott s részben nagyhirű tudós tanárok által fejtegettetett 1848-ig, a mikor a közigazgatás és perkezelés lényeges módosulásával a jogtudományi kar megszűnt, helyette az új viszonyokhoz képest az erdélyi helytartó-tanács jelenlegi székhelyén, Nagy-Szebenben egy más jogakademia szerveztetvén.

A mi az orvos-sebészeti osztályt (classis medico-chirurgica) illeti, ez kezdetben csekély körre szorítkozott. Dicső nagy-fejedelemasszonyunk Mária Terézia, 1775-ben télhó 26-kán költ kegyelmes leiratánál fogva elrendelte, hogy a kolosvári kath. fő-tanintézetben a sebészet, bonctan, és bábászat, 400 fr. rendes évdíj mellett, külön alkalmas tanár által előadassék. Később, a mult század utolsó évtizedében, gróf Bánfi György folyamodására I. Ferenc király ő felsége alapította a szemészeti és baromorvoslati tanszékeket. Mindezek pedig évek folytán kiegészítették a pathologia, élettan (physiologia), orvosi gyakorlat (praxis medica), növény- és vegytan rendes tárgyalásával. — Ezen tudományos kar közhasznú működéseit is megakasztotta az 1848-diki viharos időjárás, melynek lecsillapultával, 1850-ben újból megkezdé hatását a kolosvári kath. fő-tanintézet földszinti részének keleti osztályában.

Ezen főtanintézetet 1809-ben Miksa és Ferdinánd cs. kir. főhercegek, 1817-ben pedig maga a tevékeny honatya I. Ferenc ő felsége is — ki 1816-ban a jogtudományi kart a régi írásmód (paleographia) tanszékével nevelte — magas figyelmökre, illetőleg személyes látogatásukra méltatták. A mély belátású országgló felség átlátta, hogy a régi épület, a tudományszakok s így tanszékek szaporodtával és az ifjúságnak évenként növekedő számával, a köznevelésnek kényelmes helyiségűl tovább nem szolgálhat; mire nézve késznek nyilatkozatá magát, fejedelmi jóváhagyásával Rudnay Sándor akkori erdélyi rom. kath. püspök azon tervéhez járulni, hogy a sz. Bene-rend kolos-monostori zárdája-s szentegyházának omladványaiból a kath. fő-tanintézet régi épületének alapján egy nagyszerű új épület emeltessék. A munka a kath. tanulmányi alap költségén 1818-ban tavasz elején megkezdett, a réginék lerontásával. Három év mulva készen állott a gyönyörű épület, mely Kolosvárnak egyik első rangú díszje. A reá fordított öszves költség nyolcvan ezer (80000.) pengő forintra rúg; mely öszveg tetemesnek látszik ugyan, de az építmény remek. Benne minden mesterileg van elrendezve. Falai szilárdak úgy, hogy még a legfelső emeleten (második) is fél öl vastagságúak azok. Századokra épült. Fő szárnya nyugatról keletre, a másik pedig éjszokról délre vonul. Földszint vannak az elemi iskolák (négy osztály), az orvos-sebészeti intézet s

a lyceumi két szolga lakai. Az első emeleten a nyolc osztályú gymnasium tantermei, az ásvány-, mértani és természettani mútárak és még néhány üres lak, a tanácsülési teremmel együtt. A második (felső) emeleten a rajziskola, két nagy terem, melyeknek egyikében I. Ferenc király (1830. óta) és I. Ferenc József császár ő felségeik pompás arcképei díszeskednek; továbbá fensőbb engedélylyel a zene-conservatorium, a birodalmi magas kormánynek Benigni-féle külön könyvgyűjteménye, két teremben a rom. kath. lyceumi könyvtár, olvasó-szoba, a könyvtárnok és könyvtárszolga lakása, s még két üres lak. A pompás épületnek romai modorban készült homlokzatát ezen latin felirat díszesíti:

*
Francisco I. Austriae Imp.
C. Georgio Bánffi Gubernat.
Lyceum Regium
E Reditibus Fundi Studior. Cath.
Magnificentius Reaedific.
MDCCCXXI.
*

Befejezésül még a csillagdáról néhány sort. — Ezt építtetni kegyelmesen megrendelte s engedte I. Ferenc király ő felsége. Ott áll az már 1805. óta a néhai kormányzék épületéhez mellékelt országgyűlési terembe feljáró déli oldalhoz ragasztva. Különbön eredetileg lételét Erdély két szellemdús rom. kath. püspökének, gr. Batthyány Ignác- és Mártonfi Józsefnek köszöni. Mindkettő szenvedélyes csillagász lévén, ügyekezett egy csillagdat létrehozni. A mit az első létre hozott, annak fentartásáról a második gondoskodott. Ez a csillagda felügyelőjének évenként járó nyolcvan pengő forintot s ugyanannyit hagyományozott végrendeletileg eszközök szerzésére s apró szüükségek fedezésére. Felügyel s észleleteket tesz a mértannak rendes tanára. — E csillagdára vonatkozólag be kell vallanunk, hogy helyisége a legcélszerűtlenebb. Nincs kellő látköre. Dél és kelet felé még csak volna némi kilátás; de délnyugatra igen kevés; nyugatra pedig és éjszakra épen semmi, a magasabb épületek miatt: s ezért nem csodálható, ha az észlelések csekély vagy semmi jelentéssel nem bírnak s inkább az időjárás körébe esnek.

Utolsó szavunk volna még a kolosvári rom. kath. fő-tanintézet érdekes gyűjteményeiről: de ezeknek állapotját s évenkénti gyarapodását Évkönyveink füzetei írják le pontosan *); azért — hogy ismétlések hibájába ne essünk — az erdélyi rom. kath. fő-tanintézetének történelmi rajzát befejezzük, egy az eddig mondottak felett tartandó rövid szemlének körvonalozásával, melynek címe

7. §. Visszapillantás.

Hogy a tárgyalásunkon végig szövődött vezérfonal azon kiindulási pontba térjen vissza, honnét kieredt, meg kell jegyeznünk, miszerint a mondottak fő eszméinél fogva kénytelen belátni minden elfogulatlan olvasó, hogy a vallás ingatlan alapjára fektetett valódi műveltség eszközlésének megszilárdításában, s így fajunk erkölcsi s tudományos nemesbülése fontos műveletében a fő szerepvitel minden koron keresztül az egyház hitbuzgó, tevékeny, apostoli szellemű főpásztorainak vállain fekiött. Övék s általok az egyházé azon soha el nem homályosodható dicsőség, hogy nemzetünk a vallás és ennek gyámkarján magasra emelkedett keresztény szellemű köznevelés hathatós erejével ősi vadságából kibontakozva, a szelíd erkölcsök boldogító körébe s a vallás-erkölcsileg megszentelt tudományos műveltség színvonalára emelkedhetett.

Benső hálával eltelve kell tehát meghajolnunk az egyház előtt, mely — mint hévvel szerető édes anya — az örök igazságok fényözönében, csalhatlan úton, bizton kalauzolja hú gyermekeit a valódi műveltség azon díszfokára, mely egyedül illeti meg a nemesebb emberiséget. Az ő jótékony keblének áldásai kifogyhatlanok, mint az egykori választott népnek égből hullott manna. Az ő vezér szövétneke tűzoszlop a földi vándorélet tekervényein. Ki azt követi, nem jár sötétségben. Valódi felvilágosodásnak csak az mondható, mely tőle nyer fényt. Nélküle minden ismeret és tudomány nem egyéb hamis tannál, hiú álomnál, ábrándképnél, ál-bölcséségnél, mi szívet és

*) L. A kolosvári rom. kath. nyilvános teljes gymnasium évkönyvei. Szekesztté ugyanazon tanintézet tanári kara. A rom. kath. lyceum betűivel. 4r. 185¹/₂ — 185⁵/₆. I. — V. füz.

lelket egyaránt kételyben hagy, megzsibbaszt. Innét azon súly, melyet minden népek- s nemzeteknél az országlat és törvényhozás a tanító s vezérlő egyházra helyez, mely isteni küldetésének végrehajtásában, emberiséget-boldogító rendeltetésében sohasem csügged. Alkot, hat és éltet mindenütt mennyei szellemével. A tudományos fejlődés s közműveltség irányzatát kijelöli, menetét igazgatja, az emberiséget általános céljához, rendeltetéséhez elsegíti. Minden művelődési eszközöket azon boldogító célra fordít, mi az istenes életben birja kifejezését.

A mohácsi vész után elviharzott gyász-évtizedek folytán mi lett volna nemzeti műveltségünk s köznevelésünk ügyéből, ha az egyház mentő karját nem nyújtja s az elnyeléssel fenyegető örvényben tátongó nemzetet üdvbárkáján békepartra nem segíti? Főleg Erdély, e sokat zaklatott, szenvedett haza, a pártszakadások hullámai közt hová süllyed alá, ha a szeretet egyháznak védszelleme nem viraszt felette? Hogy a polgárisult világ szemei előtt fajunk a csinosodásnak azon pontján áll, melyet legkisebb oka sincs megszegyenleni, azt legnagyobb részt az örök munkásságú egyház áldásainak köszönheti. Ez küldé fiait a valódi világosság fáklyájával, hogy világosság terjedjen az ész felett, s derüljön a szív homálya. Ez viteté be az igaz műveltség szikráit a tanintézetekbe, hogy ott a hon ifjú reményeinek gyulékony keblében lánggra kapva, tisztábban láthassák, mélyebben átérezhessék magasztos rendeltetésöket. Mindezeknél fogva méltó hállával eltelve kell elismerni haza- és nemzetnek azon fontos szolgálatokat, melyeket az egyház európai életének első keresztény hajnalától évszázadok szakadatlan során keresztülf tett az életfontosságú keresztény nevelésügynek hű és eredményeiben áldásos kezelésével.

Jelen magyar műveltség-történelmi rajzomban, mint uralkodó eszme, e historiai tény az éltető szellem. Az erdélyi rom. katolikusok kolosvári fő-tanintézetének, mint az erdélyi magyar műveltség egyik nagyjelentékű vezetékének, közel három századra terjedő viszontagságos életét rajzoltam. Benne a fő mozgató erő az egyház üdvszelleme; melynek köszöni nemzeti műveltségünk lételét s fennmaradását.

Vass József,

magyar irodalomtörténet-tanár s lyceumi könyvtárnok

ÉRTESÍTŐ RÉSZ.

I.

A tanintézet körében tett időszakai intézkedések.

A).

A tanügyet érdeklő fontosabb rendeletek kivonata.

1. Megszerzés végett ajánltatik: „Cantica sacra etc.“ szerkesztve Zsazskovszky Ferenc és Endre által Egerben. — Az erdélyi r. k. isk. főigazgatóság útján. 1856. jun. 20. 1897. sz. intézv.
2. A templom-, paplak- vagy tanoda-, továbbá emlékkő- vagy régi épületeknek lerontása, valamint újra emelésük esetében is az ó épület alapvonalos rajza felsőbb helyre fölterjesztendő. Az erd. r. k. isk. főig. 1856. jul. 12. 2086. sz. int.
3. Mondschein Vilmos, szombathelyi gymnasiumban 5-ik osztálybeli tanonc, a birodalom minden tanodáiból kizárótnak nyilvánittatik. Az erd. r. k. főig. 1856. aug. 4. 2328. sz. int.
4. Az ásványgyűjtemény példánymásai (duplicat) rendszerinti példánymásolatos összeírásának mentül hamarább teljesítése kívántatik. Az erd. r. k. főig. 1856. aug. 3. 2309. sz. int.
5. A nagyszebeni állam-gymnasiumtól elkérendő porosz Programmok átnézése meghagyatik. Az erd. r. k. isk. főig. 1856. aug. 10. 2384. sz. int.
6. Az okt. ügyi magas minist. határozata nyomán, Máté Lajos pécsi, Hammerle Lajos salzburgi, és Socota Antal zárai gymnasiumbeli tanoncok az osztrák birodalom minden tanodáiból történt kizáratása köröztetik. Az erd. r. k. isk. főig. 1856. aug. 27. 2480. sz. int.
7. Észrevételek kíséretében visszaküldetik a tanári karnak 2-ik félévi 4. ülésének végzéseit tartalmazó jegyzőkönyve, és a helybenhagyás végett fölterjesztett tanterv. Az erd. r. k. isk. főig. 1856. sept. 7. 2662. sz. int.
8. Vigh Dani pécsi tanonc erkölcstelensége miatt a birodalom minden tanodáiból kizárótnak jelentetik. Az erd. r. k. isk. főig. 1856. sept. 15. 2735. sz. int.
9. Simonovicz Pálnak az érettségi vizsgáról szóló elvesztett eredeti bizonyítvány helyett, ennek példánymása (duplicat) adatott ki. Az erd. r. k. isk. főig. 1856. sept. 21. 2797. sz. int.
10. A triesti cs. kir. helytartóság a gymnasiumok igazgatóságaitól 5. vagy legalább 3 példányát a kiadandó Programmoknak kéri. Az erd. r. k. isk. főig. 1856. oct. 28. 3285. sz. int.
11. Welten B. történelmi tartalmú nagyobb és kivonatos olvasó könyvének használata a gymnas. és real-tanodákban egyelőre megtiltatik. Az erd. r. k. isk. főig. 1856. nov. 2. 3334. sz. int.
12. A német ajkú gymnasiumokban használat végett megengedtetik ily című könyv: „Grundzüge der neuhochdeutschen Grammatik für höhere Bildungsanstalten von Fridrich Bauer.“ Az erd. r. k. isk. főig. 1856. oct. 27. 3260. sz. int.
13. A halasi ev. ref. kis-gymnasium nyilvánossági joggal fölruházott. Az erd. r. k. isk. főig. 1856. nov. 12. 3492. sz. int.
14. Ily című német tankönyv: „Anschauungsunterricht in der Mineralogie“ a kis-gymnasiumokban használatra megengedtetik. Az erd. r. k. isk. főig. 1856. nov. 16. 3499. sz. int.
15. Az erd. cs. kir. korm. 1856. nov. 1. 24833. sz. int. szerint a cs. k. tankönyv-kiadó-hivatal igazgatósága a gymnasiumi könyvtár számára több netalán hiányzó könyvnek díj nélküli megküldésére ajánlkozik. Az erd. r. k. isk. főig. 1856. nov. 18. 3497. sz. int.

16. A cs. kir. könyvkiadó-hivatalból kikerülendő tankönyvek címlapjai bélyeg helyett jövőben császári sással fognak jeleztetni. Az erd. r. k. isk. főig. 1856. nov. 18. 3498. sz. int.

17. A középtanodákban mellékes tantárgyak előadására szolgáló tankönyvekből egy-egy példány megtekintés és helybenhagyás végett a m. oktatásügyi ministeriumnak fölterjesztendő. Az erd. r. k. isk. főig. 1856. nov. 22. 3584. sz. int.

18. Vernaleken német olvasókönyvének I. és II. része a feltanodák számára elfogadtatik. Az erd. r. k. isk. főig. 1856. nov. 23. 3599. sz. int.

19. Programmoknak a lombard-velencei és más koronatartományok gymnasiumaival esz-közlendő kicserélése ügyében utasítás adatik. Az erd. r. k. isk. főig. 1856. nov. 24. 3617. sz. int.

20. Mészáros Imrének „Népnövelési közlemények“ című füzetet ajánlatnak. Az erd. r. k. isk. főig. 1856. nov. 26. 3687. sz. int.

21. Klein Vencel klastromújvári (Klosterneuburg) elemiskolai tanítónak erkölestelenségei csábítás miatt történt bebörtönöztetése és a tanítási tisztől elmozdítottatása köröztetik. Az erd. r. k. isk. főig. 1856. nov. 26. 3673. sz. int.

22. Jerubek Ferencnek érettségi vizsgáról szóló elveszett bizonyítványa helyett ennek példányása adatott ki. Az erd. r. k. isk. főig. 1856. dec. 1. 3739. sz. int.

23. Ministeri 1304. sz. határozat nyomán, néhány csernovici tanoncnak érettségi vizsgára bocsáttatása elhalasztatik. Az erd. r. k. isk. főig. 1856. dec. 4. 3768. sz. int.

24. Hilbert Károly és Cseh Lajos tanoncoknak Kolosvárt rendes ösztöndíj adatik. Az erd. r. k. isk. főig. 1856. dec. 11. 3858. sz. int.

25. Dr. Hillardt „Mértani fatáblák az algymnasium számára“ második kiadása iskolai használatra megengedtetik. Az erd. r. k. isk. főig. 1856. dec. 12. 3868. sz. int.

26. Pokorni Alajos természetrajza — továbbá Cappelmann görög nyelvtana magyar fordításban az algymnasiumokban elfogadhatók. Az erd. r. k. isk. főig. 1856. dec. 12. 3870. sz. int.

27. Lonkay Antal „Tanodai lapok“ című hetilapja ő excell. az erdélyi püspök úr által ajánlatik. Az erd. r. k. isk. főig. 1856. dec. 16. 3924. sz. int.

28. Gärtner G. ily című műve: „Sammlung katholischer geistlicher Lieder für die reifere Jugend“ isk. könyvtárak és jutalmak számára ajánlatik. Az erd. r. k. isk. főig. 1856. dec. 17. 3942. sz. int.

29. Baier Gusztáv, szászvárosi ág. v. gymnas. tanonc elkövetett lopás miatt a birodalom összes gymnasiumaiból kizáratik. Az erd. r. k. isk. főig. 1856. dec. 17. 3989. sz. int.

30. A gymnas. tanárjelöltek által kiállandó vizsgákra nézve kiadott m. határozatok köröztetnek. Az erd. r. k. isk. főig. 1856. dec. 24. 3967. sz. int.

31. A tanoncoknak színi előadásoknál alkalmazása tiltatik. Az erd. r. k. isk. főig. 1856. dec. 24. 4061. sz. int.

32. Az 185⁶/₇ tanév első tanácsüléséről szóló jegyzőkönyv visszaküldetik. Az erd. r. k. isk. főig. 1856. dec. 30. 4123. sz. int.

33. Ily című könyv: „Platons Protagoras mit Einleitungen und Anmerkungen von Eduard Jahn“ felgymnasiumokban használható. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. jan. 3. 39. sz. int.

34. A hittanári állomásnak államgymnasiumokban elnyerhetése meghatározott feltételekhez köttetik és illetőleg szabályoztatik. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. jan. 14. 180. sz. int.

35. A m. okt. ügyi ministeriumnak az erd. r. kath. gymnasiumok állására vonatkozó észrevételei és a latin s görög nyelvek előadását illető utasításai közöltetnek. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. jan. 9. 112. sz. int.

36. Ó cs. kir. apost. Felsége arcképének megküldése tanintézetünk számára ígértetik. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. jan. 3. 35. sz. int.

37. A tannyelv körüli szabályzatok köröztetnek, s egyszersmind a tanári kar véleményadásra felhivatik: mely tantárgyak fognának már a legközelebbi 185⁷/₈ iskolaévben német nyelven előadhatni? Az erd. r. k. isk. főig. 1857. febr. 10. 577. sz. int.

38. Iskolai kiadása C. Sallustius Crispus Jugurthájának Linkern Gusztávtól, felgymnasi-

umi használatra megengedtetik, és egyszersmind meghagyatik, hogy a 6-ik osztályban a legközelebbi 1857^{7/8}. tanévben Sallustius Jugurthája a catilinai háború nélkül fejtegettessék. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. febr. 9. 559. sz. int.

39. Hoffmann Emmanuel „Julius Caes. Commentar. vol. I. Bellum Gallicum“ könyve a gymnas. IV. osztály számára használatul megengedtetik. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. febr. 15. 644 sz. int.

40. Az őszi szünidő Erdélyben július és augusztus havakra véglegesen megalapíttatik. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. mart. 6. 857. sz. int.

41. Blauenstein János és Haymróth Adolf a birodalom összes tanodáiból kizáratnak. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. mart. 2. és 6. 805. és 853. sz. int.

42. Bill János G. „Grundriss der Botanik für Schulen“ című munkájának második kiadása felgymnasiumi használatra elfogadható. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. mart. 19. 1047. sz. int.

43. Gross János prágai joghallgató elveszett érettségi bizonyítványa helyett másodpéldányt (duplicat) kapott. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. mart. 14. 976. sz. int.

44. Kempis Tamás „De imitatione Jesu Xti“ négy példányát a nagymélt. erd. helytartótanács püspök úr ő excell. útján a jelesebb 7. és 8-ik osztálybeliek közt kiosztás végett megküldeni kegyeskedett. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. mart. 22. 1059. sz. int.

45. „Az ausztriai birodalom történelme“ című könyv a gymnasiumok és reáliskolák használatára elfogadtatik. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. mart. 28. 1149. sz. int.

46. Skrach Antal a birodalmi tanodákból kizáratnak nyilváníttatik. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. apr. 1. 491. sz. int.

47. Az isk. tanácskozmányok határozatai a VIII. számig észrevételek kíséretében visszaküldetnek. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. apr. 11. 1320. sz. int.

48. Petrovic Ferdinand a birodalom tanodáiból kizáratik. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. apr. 14. 1343. sz. int.

49. Bielz A. ily című könyve: „Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens“ a tanárok és könyvtárak használatára ajánltatik. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. apr. 16. 1367. sz. int.

50. Ő cs. kir. apostoli Főlsége arcképének ünnepélyes leleplezése püspök úr ő excell. által folyó évi junius 29-re kegyesen rendeltetik. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. apr. 21. 1425. sz. int.

51. Az ő cs. k. apostoli Főlsége legmagasb kegyében részesült rendkívüli ösztöndíjasok nevei közöltetnek. Az erd. nagym. cs. kir. helyt. 1857. apr. 23. 8327. sz. int.

52. Somogyi Sándor egri gymnas. tanuló a birodalom összes tanintézeteiből kitiltatik. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. apr. 24. 1453. sz. int.

53. Jowarnicki Ambró elveszett érettségi bizonyítványa helyett a sambori gymnas. igazgatóságától másodpéldányt nyert. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. apr. 26. 1475. sz. int.

54. „A vasárnapi és ünnepi evangéliumok magyarázata Leonhard után németből fordítva“ ajánltatik. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. apr. 26. 1478. sz. int.

55. Az osztrák állam statistikai táblái I. kötetének 2- és 8-ik füzete küldetik. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. apr. 26. 1479. sz. int.

56. „Übersichtstafeln zur Statistik der Österreichischen Monarchie nach den Ergebnissen der Jahre 1851—1855.“ segédkönyvül ajánltatik. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. máj. 2. 1537. sz. int.

57. A varasdi 3. osztályú alsó reáliskola nyilvánosnak jelentetik. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. máj. 7. 1571. sz. int.

58. Az érettségi szigorlat megtartása végett utasítás küldetik. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. máj. 7. 1573. sz. int.

59. Morva és Szilézia térképe gymnas. használatra 2. példányban küldetik. Az erd. r. k. főig. 1857. máj. 8. 1578. sz. int.

60. Fellöcker Zsigmond ily című könyve: „Leitfaden der Mineralogie und Geognosie“ felgymn. használatra helyben hagyatik. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. máj. 12. 1618. sz. int.

61. Iskolai földképek ügyében. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. máj. 12. 1619. sz. int.

62. Több tanoncnak kizáratása köröztetik. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. máj. 14. 1642. sz. int.
63. Schenk Károly elemi görög nyelvtana a gymn. 3. és 4. osztályra ajánltatik. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. máj. 22. 1717. sz. int.
64. Dr. Hillardt mértani magyar táblái ügyében. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. máj. 27. 1759. sz. int.
65. A nyilvános gymnas. járható tanoncok osztályonkénti száma 50-re határoztatik. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. máj. 27. 1761. sz. int.
66. Deák Sándor latin szókötése a 4-ik gymn. osztály használatára megengedtetik. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. máj. 31. 1794. sz. int.
67. A m. okt. ügyi minist. által, a kolos. r. k. könyvtár személyzetére nézve, új értesítvényi minta küldetik. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. jun. 1. 1796. sz. int.
68. Az érettségi szigorlat alatt kidolgozandó tárgyak visszaküldetnek. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. jun. 6. 1834. sz. int.
69. Dobrowszky László a birodalom minden tanintézetéből kizáratik. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. jun. 7. 1837. sz. int.
70. Tomsa Simon belényesi tanonc a birodalom minden tanintézetéből kizárottnak jelentetik. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. jun. 7. 1838. sz. int.
71. A rosnyói ev. nagy-gymnas. nyilv. jogot nyert. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. jun. 9. 1848. sz. int.
72. Heuffler Lajos lovag által szerkesztett „Lesebuch für Mittelschulén“ ajánltatik. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. jun. 13. 1947. sz. int.
73. Több tanoncnak kizáratása ügyében. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. jun. 18. 1996. sz. int.
74. Pertics József pesti joghallgató elveszett érettségi bizonyítványa helyett másodpéldányt nyert. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. jun. 27. 2115. sz. int.
75. Sitta Ferenc morv. altendorfi tanító, elkövetett bűnténye miatt bebörtönöztetvén, a tanítási hivataltól elmozdítottatik. Az erd. r. k. isk. főig. 1857. jun. 28. 2114. sz. int.

B).

A kolosvári rom. kath. nyilv. nagy-gymnasiumban 185^{6/7} tanév folytán tartatott gyűlések némely lényegeseb határozatainak

J E G Y Z É K E.

1.) 1856. aug. 31. határozaték, hogy az ifjuság összeírása sept. hó 1. és 2. napjaiban történjék; 3-án a Szentleket segédül hívó szent miseáldozat tartassék, melyre ő nagysága Fesztl Károly cs. k. isk. tanácsos úr, ki az érettségi vizsgák végett itt hivatalosan időz, kéressék föl; 4. és 5-kén ama tanulók, kik e tanintézetbe fölvétetni kívánnak, továbbá azok, kik egy vagy más tantárgyból csekély előmenetet tanúsítottak, vizsgáltassanak meg; végre 6-án a rendes előadások vegyék kezdetüket, 21-én pedig az isk. törvények hirdettessenek ki.

2.) 1856. oct. 1. Az ő cs. kir. apostoli Felségének legmagasabb személye iránti hódoló fiúi tisztelet- és szeretetből indítván a tanári kar, egyhangúlag elhatározá erdélyi püspök ő excell. Dr. Haynald Lajos urat alázatosan megkérni: miszerint tanintézetünk nagy tereme számára ő cs. kir. apostoli Felségének, legkegyelmesebb urunknak s fejedelmünknek arcképét megszerzeni kegyeskedjék. — Ugyanekkor indítványoztatott és határozattá is lett a tanári karnak ő excellentiájához az erdélyi püspök úrhoz intézett abbéli kérelme: miszerint tantermeinket Megváltónk és szentséges szűz anyjának Máriának képeivel megajándékozni méltóztassék.

3.) 1856. dec. 31. Legfelsőbb határozat nyomán az első félévnek vége január végére, a másodiknak kezdete pedig febr. 3-kára essék.

4.) 1857. feb. 15. Ama kormányzéki kérdésre (l. előbbi rovat 37. pontját), mely tantárgyak fognának már a legközelebbi 185^{7/8}. iskolai évben német nyelven előadhatni? A tanárikar véleménye következő nyilatkozatban öszpontosult:

Miután a tanintézetek egyik főcélja, hogy az ezeket látogató ifjuság belőlük mentül gazdagabb ismeretkörrel lépjen ki, ezen célnak pedig — hacsak ezt magának az eszköznek alárendelve látni nem akarjuk — egyedül az anyanyelv felelhet meg, mi természetszerűbb, mint hogy itt helyt előadási közegül a magyar nyelv használtassék. Mindazáltal az ekkép meggyőződött tanárikar a m. okt. ministeriumnak határozottan kifejezett szándoka- s a körülmények sürgös voltával magát öszhangzásba teendő, nem késik véleményével oda járulni: miszerint a legközelebbi 185^{7/8}. isk. évben az osztrák birodalom statisticája — de csupán is ez — német nyelven adathatik elő, ehez járulván, mint már jelenleg is történik, a felsőbb osztályokban a német nyelvre mint tantárgyra magának a német nyelvnek segélyével adandó gyakorlati oktatás.

5.) 1857. márt. 31. A benső ájtatosság és tiszta vallásosság előmozdítására a lelki szent gyakorlatok a nagyhétben szokott módon és rendben megtartassanak, hogy a tanuló ifjuság kellőképen elkészítve járuljon az Úr vacsorájához.

6.) 1857. apr. 30. A gymn. igazgatónak azon örvendetes jelentésére: hogy ő cs. k. apost. Felségének, a tanárikar által alázatosan kért arcképe, valamint Megváltónk- és a b. Szűznek képei is megküldettek, határozatott: miszerint e kegyességért püspök úr ő excellentiájának jegyzőkönyvileg a legforróbb hála s köszönet nyilvánítassék.

7.) 1857. máj. 23. határozatuk: hogy jun. 12-én a Szentlélek segédül hívása után püspöki biztos ő méltóságának jelenlétében tartassék a hittanból vizsgálat; a többi tantárgyakból írás- és szóbeli vizsgálatok osztályonként a hó végéig folyjanak. Ez idő alatt tartassék az érettségi szigorlatok írásbeli része is. — Az erdélyi cs. k. helytartóság $\frac{8057}{936}$ sz. intézménye nyomán az anya

— magyar — nyelvből szóbeli érettségi szigorlat nem fog tartatni, hogy a többi tantárgy megtanulására annál több idő jusson.

A sz. gyónás és áldozás június 21-re téteték, a tanfolyam-befejezése pedig jun. 31-re, mely napon az ünnepélyes hálaáldozat bemutatása és bizonyítványok kiosztása után az ifjuság haza bocsáttatik.

E határozatok püspök és főigazgató úr ő nagyméltósága által koronként a cs. kir. magas helytartóság elé megerősítés végett mély tisztelettel fölterjesztetének.

A szóbeli érettségi szigorlat felsőbb határozat nyomán f. évi július 2-ára tétetett.

II. TANÁRI KAR.

A).

Rendes tanárok az 185^{6/7} tanévben.

Tanár neve.	Tantárgyak, melyeket előadott.	Tanodai osztályok, melyekben előadásokat tartott.	Hetenkénti előadásainak óraszám.	Jegyzések.
Magyarász Ince.	Német nyelv. Természetrájk. Mennyiségtan.	III. V. VI. II.	10.	Igazgató, szépműv. s bölcsészettudor, a bécsi cs. k. földtani társulat level. tagja.
Tritremer László.	Magyar nyelv. Latin nyelv.	IV. V. VI.	14.	A. kegy. tan. rend. társh. igazgatója.
Englohner Vince.	Latin, magyar, német nyelv, mennyiségtan s természetrájk.	I.	18.	I. osztály főnöke.
Vass József.	Hittan. Természetrájk. Magyar nyelv s irod.	I. II. III. IV. II. V. VI. VII. VIII.	18.	Algymnasiumi hitoktató s lyceumi könyvtárnok.
Ovsiák Alajos.	Mennyiségtan. Természettan. Bölcsészet.	V. IV. VII. VIII. VII. VIII.	I. félévb. 15. II. félévb. 17.	V. osztály főnöke, szép műv. s böles. tudor, math. s term. műtar és csillagda felügyelője.
Várady Móric.	Német nyelv. Latin nyelv. Földrajz és történ.	II. III. IV. IV.	I. félévb. 18. II. félévb. 19.	IV. osztály főnöke és tanácsulési jegyző.
Matusik nep. János.	Latin és magyar nyelv. Történelem. Földrajz.	II. II. V. I.	19.	II. osztály főnöke s ez évre helyettesített szépíró.
Horváth Pius.	Hittan. Földrajz s történelem.	V. VI. VII. VIII. VI. VII. VIII.	I. félévb. 17. II. félévb. 18.	VIII. osztály főnöke és hitszónok.
Kulhanek Antal.	Német nyelv s irodalom. Természettudom.	IV. V. VI. VII. VIII. III.	I. félévb. 18. II. félévb. 17.	Az ásványtar felügyel. a pozsonyi term. tudom. társulat tagja.
Lajos nep. János.	Görög nyelv.	V. VI. VII. VIII.	19.	VI. osztály főnöke.
Való Mihály.	Magyar nyelv. Görög nyelv. Mennyiségtan. Földrajz és történ.	III. III. IV. III. IV. III.	20.	III. osztály főnöke.
Finály Henrik.	Latin nyelv. Mennyiségtan.	VII. VIII. VI. VII. VIII.	17.	VII. osztály főnöke. Helyettes tanár.

Mindnyájan kegyes tanítórendi áldorok, a helyettes tanáron kívül.

B).

Rendkívüli tanárok:

Fekete János g. e. esperes, román nyelvtanár; — Sivet Károly, francia nyelvtanár; — Simó Ferenc, rajztanító; — Ruzicska György, énektanító. — Szépíró lásd A).

III.
RÉSZLETES JEGYZETEK A TANULÓ NÖVENDEKEKRŐL
 az 185^{6/7}. tanévben.

Szakosztály	Tanoncok száma	Rom. Kath.	Gör. kath.	Görög nem egy. vallásúak	Helvét vallásúak	Ágostai vallásúak	Összesen	Magyar vagy székely	Német	Román	Lengyel	Összesen	Rendes ösztöndíjas	Rendkívüli ösztöndíjas	Tanfűfizetők	Tanfűfizetéstől ment	Erkölcsei viseletből
I.	62	24	35	2	1	—	62	22	3	37	—	62	—	—	—	—	62
II.	57	26	29	1	1	—	57	24	1	31	1	57	3	—	—	—	57
III.	30	11	18	—	—	1	30	11	—	18	1	30	1	—	—	—	30
IV.	24	13	11	—	—	—	24	13	—	11	—	24	1	1	—	—	24
V.	16	9	5	2	—	—	16	9	—	7	—	16	3	1	—	—	16
VI.	19	12	7	—	—	—	19	12	—	7	—	19	7	—	—	—	19
VII.	12	10	2	—	—	—	12	10	—	2	—	12	3	—	—	—	12
VIII.	7	1	5	1	—	—	7	1	—	6	—	7	—	1	—	—	7
Összesen :	227	106	112	6	2	1	227	102	4	119	2	227	18	3	—	—	227

Mindnyájan első rendűek.

IV.

TANÓRÁK RENDE

Osztály.	HÉTFŐ.		KEDD.		SZERDA.	
	Reggel.	Délután.	Reggel.	Délután.	Reggel.	Délután.
	8-11.	2-4.	8-11.	2-4.	8-11.	2-4.
I.	1. Latin nyelv. 2. Földrajz. 3. Természetrájk 4. Rajz.	1. Latin nyelv. 2. Mennyiségtan.	1. Német nyelv. 2. Hittan. 3. Latin nyelv.	1. Latin nyelv. 2. Mennyiségtan.	1. Latin nyelv. 2. Magyar nyelv. 3. Szépirás. 4. Francia nyelv.	1. Szépirás. 2. Ének.
II.	1. Történelem. 2. Mennyiségtan. 3. Latin nyelv. 4. Rajz.	1. Latin nyelv. 2. Hittan.	1. Latin nyelv. 2. Német nyelv. 3. Rajz.	1. Magyar nyelv. 2. Latin nyelv.	1. Német nyelv. 2. Természetrájk. 3. Latin nyelv. 4. Francia nyelv.	1. Szépirás. 2. Ének.
III.	1. Természettud. 2. Görög nyelv. 3. Mennyiségtan. 4. Rajz.	1. Magyar nyelv. 2. Latin nyelv.	1. Német nyelv. 2. Természettudományok. 3. Történelem.	1. Görög nyelv. 2. Latin nyelv.	1. Mennyiségtan. 2. Természettud. 3. Latin nyelv. 4. Francia nyelv.	1. Szépirás. 2. Ének.
IV.	1. Természettan. 2. Történelem. 3. Latin nyelv. 4. Rajz.	1. Német nyelv. 2. Görög nyelv.	1. Hittan. 2. Magyar nyelv. 3. Latin nyelv.	1. Latin nyelv. 2. Mennyiségtan.	1. Természettan. 2. Görög nyelv. 3. Mennyiségtan. 4. Francia nyelv.	1. Szépirás. 2. Ének.
V.	1. Latin nyelv. 2. Görög nyelv. 3. Mennyiségtan.	1. Magyar nyelv. 2. Történelem.	1. Hittan. 2. Természetrájk. 3. Görög nyelv.	1. Magyar nyelv. 2. Latin nyelv.	1. Német nyelv. 2. Görög nyelv. 3. Latin nyelv. 4. Rajz.	1. Francia nyelv. 2. Román nyelv.
VI.	1. Természetrájk 2. Történelem. 3. Latin nyelv.	1. Latin nyelv. 2. Görög nyelv.	1. Német nyelv. 2. Mennyiségtan. 3. Latin nyelv.	1. Történelem. 2. Görög nyelv.	1. Magyar nyelv. 2. Latin nyelv. 3. Hittan. 4. Rajz.	1. Francia nyelv. 2. Román nyelv.
VII.	1. Görög nyelv. 2. Latin nyelv. 3. Hittan.	1. Történelem. 2. Természettan.	1. Mennyiségtan. 2. Görög nyelv. 3. Latin nyelv.	1. Természettan. 2. Magyar nyelv.	1. Latin nyelv. 2. Történelem. 3. Német nyelv. 4. Rajz.	1. Francia nyelv. 2. Román nyelv.
VIII.	1. Történelem. 2. Bölcsészettan. 3. Latin nyelv.	1. Görög nyelv. 2. Mennyiségtan.	1. Természettan. 2. Hittan. 3. Német nyelv.	1. Görög nyelv. 2. Latin nyelv.	1. Történelem. 2. Természettan. 3. Magyar nyelv. 4. Rajz.	1. Francia nyelv. 2. Román nyelv.

Vasárnap $\frac{1}{2}9-\frac{1}{2}10$ az algymnasium-, délután $\frac{1}{4}3-\frac{1}{4}4$ a főgymnasiumban

Ezenkívül az ifjuság naponként $7\frac{1}{2}$ óraker szentegyházba megy; ünnep-

Irányúl szolgáljon a tanodai bizonyítványokban

FOKOZAT:	1-ső	2-ik
Erkölcsei viselet:	példás	jó
Figyelem:	éber	tűrhető
Szorgalom:	dicséretes	elégéses
Tantárgybani előmenet:	kitünő, jeles	kielégítő, közészerű
	Kitünőleg első rendű	Első rendű.

185⁶/₇ TANÉVBEN.

CSÜTÖRTÖK.		PÉNTEK.		SZOMBAT.		Órák száma.
Reggel.	Délután.	Reggel.	Délután.	Reggel.	Délután.	
8-11.	2-4.	8-11.	2-4.	8-11.	2-4.	
1. Természetrájk. 2. Latin nyelv. 3. Rajz.	1. Hittan. 2. Földrajz.	1. Latin nyelv. 2. Magyar nyelv. 3. Földrajz.	1. Német nyelv. 2. Latin nyelv.	1. Német nyelv. 2. Mennységtan. 3. Rajz.	1. Francia nyelv. 2. Szépirás.	32
1. Történelem. 2. Latin nyelv. 3. Rajz.	1. Mennységtan. 2. Hittan.	1. Természetrájk. 2. Latin nyelv.	1. Magyar nyelv. 2. Latin nyelv.	1. Német nyelv. 2. Történelem. 3. Mennységtan. 4. Rajz.	1. Francia nyelv. 2. Szépirás.	32
1. Hittan. 2. Történelem. 3. Görög nyelv.	1. Magyar nyelv. 2. Latin nyelv.	1. Német nyelv. 2. Hittan. 3. Mennységtan.	1. Görög nyelv. 2. Latin nyelv.	1. Német nyelv. 2. Latin nyelv. 3. Történelem. 4. Rajz.	1. Francia nyelv. 2. Szépirás.	33
1. Mennységtan. 2. Történelem. 3. Latin nyelv.	1. Német nyelv. 2. Görög nyelv.	1. Magyar nyelv. 2. Német nyelv. 3. Történelem.	1. Latin nyelv. 2. Görög nyelv.	1. Hittan. 2. Természettan. 3. Latin nyelv. 4. Rajz.	1. Francia nyelv. 2. Szépirás.	33
1. Mennységtan. 2. Hittan. 3. Német nyelv.	1. Történelem. 2. Latin nyelv.	1. Mennységtan. 2. Görög nyelv. 3. Latin nyelv.	1. Német nyelv. 2. Latin nyelv.	1. Mennységtan. 2. Természetrájk. 3. Történelem. 4. Francia nyelv.	1. Román nyelv. 2. Ének.	32
1. Természetrájk. 2. Mennységtan. 3. Görög nyelv.	1. Latin nyelv. 2. Történelem.	1. Német nyelv. 2. Latin nyelv. 3. Hittan.	1. Görög nyelv. 2. Magyar nyelv.	1. Német nyelv. 2. Mennységtan. 3. Görög nyelv. 4. Francia nyelv.	1. Román nyelv. 2. Ének.	32
1. Latin nyelv. 2. Görög nyelv. 3. Mennységtan.	1. Latin nyelv. 2. Természettan.	1. Mennységtan. 2. Hittan. 3. Német nyelv.	1. Történelem. 2. Görög nyelv.	1. Görög nyelv. 2. Német nyelv. 3. Magyar nyelv. 4. Francia nyelv.	1. Román nyelv. 2. Ének.	32
1. Német nyelv. 2. Bölcsészettan. 3. Hittan. A II-ik félévben.	1. Történelem. 2. Latin nyelv.	1. Hittan. 2. Természettan. 3. Görög nyelv.	1. Magyar nyelv. 2. Latin nyelv.	1. Latin nyelv. 2. Görög nyelv. 3. Német nyelv. 4. Francia nyelv.	1. Román nyelv. 2. Ének.	33

francia nyelv; továbbá $\frac{1}{2}$ 11— $\frac{1}{2}$ 12 a kezdők az énekekben nyerneket tanítást.

s vasárnapokon pedig reggel 9 $\frac{1}{2}$, délután 3 $\frac{1}{2}$ órákor lelki oktatásban részesül.

használó ezen érdemszerinti

3-dik	4-dik
rosz szórakozott változó csekély	igen kevés semmi igen csekély
Második rendű.	Harmadik rendű.

V.

Átmeneti tanterv a 185^{6/7}-ki tanévre, mely a cs. kir. erdélyi helytartótanácsnak fölterjesztetett.

1) Hittan.

- I. osztály. Hetenként 2. óra. A tanév folytán előadatik s be is végeztetik a közönséges keresztény anyaszentegyháznak tanítmánya *a)* a hitről; *b)* a parancsokról; *c)* a malaszt eszközzeiről vagy is a szentségekről; végre az imádságról. Kézikönyv, püspöki kegyes rendeletnél fogva: „Nagy katekizmus kath. tanulók számára, a városi iskolákban. Eger. 1852. 8r.“
- II. osztály. Hetenként 2. óra. A közönséges keresztény anyaszentegyháznak gyakorlatban levő szertartásai és szokásai, jelentményeik lényegére viszonyítva magyaráztatnak, a következő kézikönyv szerint: „A ker. kath. anyaszentegyház szertartásai és szokásai röviden megmagyarázva. Veszprém. 1851. 12r.“
- III. osztály. Hetenként 2. óra. A tanév első felében az ó, második felében pedig az új szövetség bibliai szent történetei adatnak elő, ezen tankönyv vezérlete szerint: „Bibliai történet. Roder Alajos. Kiadja a Sz.-István-Társulat. Pest. 1852. 8r.“
- IV. osztály. Hetenként 2. óra. Megmagyarázva előadatik a közönséges keresztény anyaszentegyház történelme. Első félévben a világteremtésétől Údvezítőnk születéséig; második félévben jelenkorunkig. Kézikönyv: „A Religio történetének vázlata, a világ kezdetétől fogva korunkig: Katholikus ifjak számára. Eger. 1851. 8r.“
- V. osztály. Hetenként 2. óra. Kifejtetnek az alapigazságok a kinyilatkoztatás- és Jézus Krisztus egyházáról. Tankönyv: A kath. religio tankönyve Martin Konrád után ford. Mester István.
- VI. osztály. Hetenként 2. óra. Előadatik a kath. religiotan különös része; nevezetesen: az Isten, ki magában egy, személyében három; az emberiség bukása; a válttság titka; a szentségek és 4 utolsó dolgok. Tankönyv ugyanaz.
- VII. osztály. Hetenként 2. óra. Keresztény erkölcsstan. Tankönyv ugyanaz.
- VIII. osztály. Hetenként I. félévben 2. II. félévben 3. óra. A ker. egyház történelme. Tankönyv ugyanaz.

2) Latin nyelv.

- I. osztály. Hetenként 8. óra. A betűk és szótagok. Az igeragozás némi ismertetése. A fő- és melléknevek ragozása, ezeknek fokozata. Az igerhatározók, névmások, számnevek, elüljárók, az összetett nevek ragozása, némely harmadik ragozású főneveknek egyes eseteire vonatkozó észrevételek. A főnevek nemeiről szóló szabályok adatnak elő. Kézikönyv: Kühner, magyarázva Szepesi Imrétől. II. kiadás. Pest. 1853.
- II. osztály. Hetenként 8. óra. A nyelvtannak igékre vonatkozó része, elméleti s gyakorlati tanulmányok szerint értelmeztetik, ezen kézikönyv vezérleténél fogva: „Elemi latin nyelvtan, gyakorlatilag előadva Szepesi Imre, kegyesrendi tanár által. Második rész. Pesten. 1850. 8r.“ A kézikönyvben foglalt gyakorlati példák a nyelvtani szabályokra alkalmaztatnak. Honn kidolgozandó nyelvgyakorlatok minden két hétben egyszer, tanodaiak pedig hetenként egyszer adatnak; a hibák kijelelve megjavíttatnak.
- III. osztály. Hetenként első félévben 6. másodikban 7. óra. A latin szókötés tárgyalatik. Kézi-

könyv: Kühner, magyarítva Szepesi Imre k. r. tanár által. Pesten 1852. Olvasókönyv: Historia antiqua usque ad Caesaris Augusti obitum. Edidit Emmanuel Hoffmann. Vindobonae. 1854. Ezekhez járulnak a nyelvtani szabályokhoz idomított gyakorlatok; tanodaiak hetenként 1., otthoniak pedig havonként 1.

- IV. osztály. Hetenként 6. óra. Első félévben az igék ideinek és módjainak használata taníttatik folytonos írás- és szóbeli gyakorlatokkal a fordításban latinból magyarra és viszont. — Olvassatik Julius Caesar Commentarii de bello Gallico lib. I. — Második félévben a latin szómér- és verstan; — a gyakorlatok folytattatnak. — Olvasmány Caesar de bello Gallico lib. II.
- V. osztály. Hetenként 6. óra. T. Livius Hist. a carthagóbelieknek Annibal vezérlete alatt viselt háborúja a romaiakkal, Drakenbork Arnold után. — P. Ovidius Naso-nak az Elváltozásokról irt 15. könyvéből Burmann Péter kiadásából fordítottatott és elemeztetett. Iskolai gyakorlat minden héten, hazai minden-második hétben.
- VI. osztály. Hetenként 6. óra. Virgil 10. pásztordala, Vagner Fülep után. Georg. I. és II. könyv. Ruaeus Károly után. — Sallustius 2. beszéde a jugurthai háborúról. Minden héten egy iskolai, és minden két hétben egy hazai gyakorlat.
- VII. osztály. Hetenként 5. óra. Cicero beszédje Cn. Plancius védelmére, Köpke Ernő tanár magyarázata szerint. Virgil Aeneisének 6 és 7 könyve, Vagner szerint. Minden héten egy iskolai, minden két hétben egy házi gyakorlat.
- VIII. osztály. Hetenként 5. óra. Tacitus évkönyveinek 2-ka és 6-ka, s a Germaniából szemelvény, Orelli magyarázatai szerint; M. T. Quintilianus szónoklattana 10 k. könyve, Bonnell szerint; és Horatius iantos költeményeiből szemelt darabok, Grysar szemelvénye szerint Nauck magyarázataival. Minden héten egy iskolai, minden két hétben egy házi gyakorlat.

3) Görög nyelv.

- III. osztály. Hetenként 5. óra. Betűtan, az ige némi ismertetése, névragozás, mellék- és számnevek, névmások, tiszta jellemű igék ragozása, Szepesi Imre nyelvtana szerint I. II. rész, tanodai és hazai gyakorlatok. Fordítás, elemzés.
- IV. osztály. Hetenként 4. óra. Az előbbieik ismétlése, a μ végzetű igék ragozása a rendhagyókkal együtt, szintén tanodai s hazai gyakorlatok kíséretében, Szepesi Imre tankönyve szerint.
- V. osztály. Hetenként 4. óra. A μ végzetű igék alaktana; a szókötés szó- és írásbeli gyakorlatok kíséretében. Tankönyv: Szepesi Imre hellen nyelvtana Kühner után. Remekirókból fordíttatik és elemeztetik: Xenophon Anabasisa I. és II. k.; Homér Iliásza II. és III. k., bevezetésül előrebocsátva Homér szójárásáról némi szükséges ismertetéseket. Hazai s iskolai gyakorlatok.
- VI. osztály. Hetenként 5. óra. A szókötés szó- és írásbeli gyakorlatok kíséretében. Tankönyv: ugyanaz. — Remekirókból fordíttatik és elemeztetik: Xenophon Anabasisa III. és IV. k., Homér Iliásza IV. és V. k. Hazai s iskolai gyakorlatok.
- VII. osztály. Első félévben hetenként 5. óra, második félévben 4. A mondatkötés gyakorlatok kíséretében.—Remekirókból fordíttatik és elemeztetik: Homér Iliásza VI. és VII. k.—Demoszthenész állami beszédeiből az olynthosziak mellett tartott 3. és a békéről 1. beszéde. Gyakorlatok mint főnebb.
- VIII. osztály. Hetenként 4. óra. A főnebbieik gyakorlati ismétlése. — Remekirókból fordíttatik és elemeztetik: Homér Iliásza IX. és X. k.—Plátonból Szókratész védelme és Etytyphrón párbeszéd. Gyakorlatok mint főnebb.

4) Magyar nyelv.

- I. osztály. Hetenként 2. óra. Betűtan és helyesírás. Szótan. Szóalkotás és szóragozás, fő- és melléknevek- úgyszintén az igékre nézve. Kézikönyv a magyar tudós társaságé. Olvasókönyv: Trautwein n. Jánosé.
- II. osztály. Hetenként 2. óra. Az egész magyar nyelvtan. Kiadta a m. t. társaság 1848. — Olvasókönyv: Trautwein nep. Jánostól. II. kötet. Buda. 1854.

- III. osztály. Hetenként 2. óra. A magyar szókötés főbb szabályai : a) szóegyeztetés, b) szóvonzat, c) szórend. Tankönyv a m. t. társaságtól. Buda. 1848. Olvasókönyv: Trautwein János. Pest, 1852. III. rész.
- IV. osztály. Hetenként 2. óra. A folyó irálygyakorlatok könnyebb nemei megmagyarázva s példákkal felvilágosítva adattak elő a következő kézikönyvek szerint: a) Irályrendszer. Irta Laky Demeter; — b) Magyar olvasmányok. Szerkeszté: Szvorényi József. — Gyakorlatok honn kidolgozásul minden két hétben; a tanodában pedig hetenként egyszer adattak.
- V. osztály. Hetenként 2. óra. Gyakorlatok a magyar folyóbeszédben (prosa), elmélettel összekötött gyakorlati szellemben, ezen kézikönyv szerint: „Irályrendszer. Irta Laky Demeter. Pest. 1855. 8r.“ Magyar olvasmányok ezen könyvből: „Olvasókönyv, felsőbb tanodák használatára készítette Lonkay Antal. Pest, 1855. 8r. II. köt.“ Hazai dolgozat minden két hétben, tanodai pedig időközben egy egy.
- VI. osztály. Hetenként 2. óra. Költészeti irálygyakorlatok, az elmélet-gyakorlati tanmódszer igényei szerint, az ötödik osztályban kijelölt tankönyvek vezérlésénél fogva, fokozatosan. — A tanév második felében a magyar irodalomtörténetből az Árpád-korszak tárgyalatik Lonkay Antalnak ezen kézikönyve szerint: „A magyar irodalom esmertetése. Pest. 1855. 8r. I. kötet.“ Az erre vonatkozó irodalmi olvasmányok ugyanazon könyvből szemelvék. Hazai s tanodai irálygyakorlatok kidolgozása az ötödik osztályban kitűzött időközben.
- VII. osztály. Hetenként 2. óra. A magyar nemzeti irodalomtörténetnek ó és középkora tárgyalatik, s az azokra vonatkozó olvasmányokkal felvilágosítatik. E czélokra a hatodik osztályban említett Lonkay-féle közikönyvek használatnak. Kidolgozásul a felebb kijelölt határidőkben mindkét irályfaj fensőbb nemeiből gyakorlatok.
- VIII. osztály. Hetenként 2. óra. A magyar nemzeti irodalom új és legújabb történetei fejtegettetnek. Vezérlésül Lonkay Antal magyar irodalom esmertetésének II-d. kötete szolgál, válogatott olvasmányaival együtt. — Kidolgozásul feladványok mind a folyó, mind a kötött irály fensőbb nemeiből szemeltettek. Határidő ezekre is az ötödik osztályban megállapított.

5) Német nyelv.

- I. osztály. Hetenként 3. óra. Nevek és igék alakтана. Kézikönyv: Gyakorlati módszer a német nyelvnek megtanulására, A'hn (Seidenstücker) tanmódja szerint nyelvtani jegyzetekkel. Szerzé Hartman Lipót. N. Kanizsa. 1851. Olvasás, irás.
- II. osztály. Hetenként 3. óra. A főnevek eseteinek képezése és használata, a többes szám képezése, a melléknevek és névmások egyeztetése; továbbá a melléknevek fokozása, ragozása, és a szókötés, első elemi fordításokkal magyarból németre és viszont.—Ezek ismétléséhez járul folytonos gyakorlás mellett az igék és elüljárók alak- és kötéstaná, s az idők körüli szabályok; végre a mondat főbb részeinek magyarázata. Módszer ugyanaz.
- III. osztály. Hetenként 3. óra. Nevek és igék alakтана, szóegyeztetés, olvasás, irás, fordítás. Kézikönyv: Német Gramm. írta Toepler Theoph. Eduárd. Pest. 1854.
- IV. osztály. Hetenként 3. óra. Igetan, szókötés, mondattan, olvasás, fordítás. Kézikönyv: Német Gramm. írta Toepler Theoph. Ed. Pest. 1854. és Mozart J. Lesebuch I. Th. Wien. 1850.
- V. osztály. Hetenként 3. óra. Mondattan Heyse szerint. Olvastatik, fordítatik és fejtegettetik Mozart J. Lesebuch I. Th. Wien. 1850. Hazai és tanodai gyakorlatok.
- VI. osztály. Hetenként 3 óra. Olvastatik, fordítatik és elemeztetik Mozárt J. Lesebuch II. Theil. Wien. 1850. Hazai és tanodai dolgozatok.
- VII. osztály. Hetenként 3. óra. Olvastatik, fordítatik és értelmeztetik Mozart J. Lesebuch IV. Theil. Szaválás, szerkesztés.
- VIII. osztály. Hetenként 3. óra. Első félévben olvastatik és értelmeztetik Mozart J. Lesebuch I. Theil für die oberen Klassen. Szaválás, fordítás, szerkesztés. II. félév: folytattatik. A német irodalom rendszeres szemléje, különös tekintettel a remekírók életrajzára. Kéziratból.

6) Történelem s földrajz.

- I. osztály. Hetenként 3. óra. Földrajz. Az egyetemes földrajz alapvonalai. Kézikönyv: „Az egyetemes földrajz alapvonalai.“ Szerkeszté Matusik nep. János. Kolosvárt 1853.

- II. osztály. Hetenként 3. óra. Történelem. Az egyetemes világtörténetből az ó kor. Kézikönyv: Ó, közép és új korbeli történetek alaprajza. Pütz Vilmos szerint I. kötet.
- III. osztály. Hetenként 3. óra. Közép kor. Kézikönyv ugyanaz, II. kötet.
- IV. osztály. Hetenként 3 óra. a) Történelem: Új kor. Kézikönyv a nevezett. III. kötet.
Jegyzet. Egyes ország történelmét ugyanannak, sőt a földrésznek is, melyen fekszik, földrajzi átnézete nyitja meg minden osztályban.
b) Földrajz. Az ausztriai birodalom népszerű leírása. Kézikönyv: „Ausztriai honismeret“. Bécs. 1854.
- V. osztály. Hetenként 3. óra. Az egyetemes történelemből, az illető országok földrajzi leírása után, az ó kor történetei a harmadik púni háborúig bezárólag. Görög és római régiség- és hitregetan. Kézikönyv: „Világtörténet a katolikus ifjak számára írta Annegarn J. fordítva a pázmányintézeti magyar társulat néhány tagja által. Pesten 1846.“
- VI. osztály. Hetenként 3. óra. A harmadik púni háborútól a keresztes hadakig. Tankönyv ugyanaz.
- VII. osztály. Hetenként 3. óra. A keresztes hadaktól 14-ik Lajos királyig. Tankönyv ugyanaz.
- VIII. osztály. Hetenként 3. óra. 14-ik Lajostól a jelenkorig. Tankönyv ugyanaz. — II-ik félévben: A birodalom államtana. Tankönyv: Handbuch der Statistik des österreichischen Kaiserstaates, von Vincenz Prasch, Brünn.

7) Mennyiségtan.

- I. osztály. Hetenként 3. óra. Számítan. Négy alapművelet egész és törtszámokkal, tizedes törtek. Kézikönyv: Elemi számítan. I. rész, írta Barts Ferenc.
Mértani nézlettan. Pontok, vonalok, szögek, három szögek, és egyenközények főbb sajátságai. Kézikönyv: Mértani nézlettan Koller Károlytól. Pest. 1851.
- II. osztály. Hetenként 3. óra. Számítan. Viszony, aránytan és ez által megfejtendő számolás nevei; továbbá a hosz- és súlymértékek. — Kézikönyv: Elemi számítan. II. rész, írta Barts Ferenc.
Mértani nézlettan. A három és sok szögök rajzolása, osztása, területök kiszámolása, és változtatása. — Kézikönyv: Koller Károly mértani nézlettaná. Pest. 1851.
- III. osztály. Hetenként 3. óra. A négy betűvetési művelet egész és törtszámokkal, hatványozás, gyökfejtés és csoportozati alapműveletek. Kézikönyv: Tury Oswald. 2. kiadás. — Mértani nézlettan: három-, négy- és több szögek átváltoztatása, térmérése, körtan. Kézikönyv: Mértani nézlettan, Koller K-tól. Pest. 1852.
- IV. osztály. Hetenként 3. óra. Láncötörtek, viszonyok, összetett arányok, és ezeken alapuló számítani műveletek megfejtése, egyenletek egy ismeretlennel. Kézikönyv: Mocnik mennyiségtana Arenstein fordítása szerint. — Mértan: tömörtan; fölületmérés, tömegmérés. Kézikönyv: Mértani nézlettan, Koller K-tól. Pest. 1852.
- V. osztály. Hetenként 4. óra. Mennyiségtan. Négy betű- és számvetési műtétek, közönséges és tizedes törtekkel, hatványok, gyökkivonás, nemleges és képzelt mennyiségek s egyenletek egy ismeretlennel. Dr. Arenstein József szerint. — Mértan. Hosszúság- és lapmértan. Kézikönyv ugyanaz.
- VI. osztály. Hetenként 3. óra. Mennyiségtan: egyenletek több ismeretlennel és másodrendű egyenletek, logaritmikusok, sorzatok. Mértan: tömörtan és sík háromszögtan. — Kézikönyv Mocnik ford. Dr. Arenstein.
- VII. osztály. Hetenként 3. óra. Mennyiségtan: a Newton-féle kéttagú-képlete és összelgés; Mértan: háromszögtan és taglalti mértan a síkban, kúpmetzetek. Kézikönyv Mocnik ford. Dr. Arenstein.
- VIII. osztály. Hetenként 1 óra. Ismétlés és gyakorlatok kidolgozása.

8) Bölcsészettan.

- VII. osztály. Hetenként 2. óra. Gondolkodástan.
- VIII. osztály. Hetenként 2. óra. Tapasztalati lélek- s gondolkodástan. Purgstaller József szerint.

9) Természettan.

- III. osztály. Hetenként 2. óra. A testek közös tulajdonai s halmazállapota; vegytani elemek s hévtan. Lutter Ferdinand szerint.
- IV. osztály. Hetenként 3. óra. Erőmű-, híg- s légnyugtan; hang- s láttan, villanyosság, delejesség s csillagászat. Ugyanazon könyv szerint.
- VII. osztály. Hetenként 3. óra. A testek közös tulajdonai; vegyelemek; híg-, légnyug- s moztan; gép-, hang- s hévtan. Schirhuber Móric szerint.
- VIII. osztály. Hetenként 3. óra. Láttan, villanyos és delejes tünemények, csillag- s légtünettan. Ugyanazon könyv szerint.

10) Természetráajz.

- I. osztály. Hetenként 2. óra. Előismeretek a természetrajzhoz. Az állatok első seregéből: az emlősök. Az állatok második serege: a csigák, kagylók és festőncök. A harmadik sereg: héjancok, pankányok és gyűrűnyök. A negyedik sereg: a tüsköncök, bellények, bomlaszok, habarcok és ázalagok. Kézikönyv: A természetrajz elemei, írta Hanák ker. Ján. Pest. 1854.
- II. osztály. Hetenként két óra. Első félévben az állatországoknak folytatólag azon része adatik elő, mely röviden a madarakat, kétlakiakat (hüllőket) és halakat tárgyalja. — Második félévben pedig az egész növénytan, elméletileg kezdetül szabatos rövideggyel, de a gyakorlati életre különös figyelemmel. — Kézikönyv ugyanaz.
- III. osztály. Hetenként 2. óra. I. félévben: Ásványtan. Hanák János szerint. II. félévben: Természettan, mint fölebb.
- V. osztály. Hetenként 2. óra. Ásvány- s növénytan, kapcsolatban a földtan- és növények elterjedésével. Hanák János szerint.
- VI. osztály. Hetenként 2. óra. Állattan, kapcsolatban az őslénytan- és állatok elterjedésével. Ugyanazon könyv szerint.
-

VI.

Rendkívüli tantárgyak.

a) Román nyelvből.

V. és VI. osztály. Hetenként 2. óra. Előadattak a román nyelv szabályai a személytelen igékig. Ehez járult gyakorlás az olvasás- és írásban latin betűkkel és cyrill-télekkel; végül fordítások román nyelvből magyarra és viszont. A mondatalkotást mindkét osztály együtt és egyszerre tanulta. — A rendes tanítványok száma 23.

VII. és VIII. osztály. Hetenként 2. óra. Román helyesírás és nyelvtan egész terjedelmében; a szókötés szabályai. — Gyakorlás végett: elemzés, szófüzés, fordítás román nyelvből magyarra és viszont. A tanulók száma 10.

b) Francia nyelvből.

A francia nyelvből előadás állott: 1) a kiejtésben, 2) az olvasásban, 3) a névelők, fő-, mellék- és állapotjegyző nevek tárgyalásában. — Erre következtek a ragozások, számnevek, igék és névmások.

A tanítványok két osztályra osztvák, t. i. kezdők- és haladókra. Ez 12. amaz 14. tanulóval.

c) Rajz.

Mind a nyolc osztály 10. órával hetenként. — A kezdők a rajzvonalak ismeretébe avattattak, s ezután az egyenes és hajlott vonalú tárgyak helyes felfogására vezéreltetek. — A lefolyt évben nagyobb képzettséget nyert haladók árnyéklatos rajzdarabokon, u. m. fejek, virágok, tájképek stb. dolgoztak. Voltak többen, kik fekete, veres krétával, színezéssel, sőt két krétával és olajfestékekkel kielégítő sikerrel gyakorolták a rajzművészetet. — A tanév elején beírt tanítványok száma 35.

d) Ének.

Az al- és főgymnasium osztályaiban hetenként 4—4. órával. I. Algymnasium. a) A kezdők a hangjegyek- és hangközökkel ismertettek meg. Továbbá a hangtalálás és scalagya-korlatok, felosztás nélkül adattak elő. b) Haladók az ütenynemeknek pontos és egyenlő felosztásával ismertettek meg, énekelve és ének nélkül. — Tanítványok száma 25. II. Főgymnasium. Különféle egyházi és egyéb énekek külön hangnemekben adattak elő két tenór és két bassus hangokon. — Tanítványok száma: 25. Összesen: 50.

e) Szépirás.

A szokott magyar és német folyóírásban (Current) az al-gymnasium mind a négy osztálya oktatást nyert, valamint a magyar és német törtírásban (Fraktur) is; ez utóbbiban azonban és a német nyomtatott hársírásban (Kanzlei) csak azon ifjak oktattattak, kik a főnemlített folyóírásban előhaladást tanúsítván, magoknak kellő ügyességet szereztek. Tanulók száma összesen: 53.

VII.

Magyar irálygyakorlati feladványok.

V. osztály.

1. Értesítő levél, a szülékhez.
2. A három testvér. (Mese, folyóbeszédben.)
3. A hanyatló természet. (Leírás a hasonkép — metaphora — szerint.)
4. A szenvedélyt tanácsos jókor megzabolázni. (Körmondatok.)
5. Az ifjuság aranyalma, méltó megőrizni. (Szónoklati gyakorlat.)
6. Levél új évre a szülékhez.
7. A szorgalom mindentitt jólétet eszközöl. (Szónoklati gyakorlat a négy részlelési mód szerint.)
8. Az időt okosan használd. (Irálygyakorlat folyóbeszédben, a részlelő okoskodás szerint.)
9. A Szamos-völgye. (Téli tájkép, az elevenítő — hypotyposis — szerint.)
10. Az erény bece. (Szónoklati gyakorlat, a gerjedező díszmondatok — figurae affectuum — szerint.)
11. A lepkészek. (Mese, folyóbeszédben.)
12. Az ébredő természet. (Tárgyrajz, dúshasonképben — allegoria —.)
13. Az utánzás. (Mese, folyóbeszédben.)
14. A mértékletlenség ártalmas az egészségnek. (Irálygyakorlat, a szónoki lehozás — syllogismus oratorius — szerint.)
15. A lelkiismeretesség ereje. (Rajz, példában felmutatva.)
16. A történettudomány élethasznai. (Irálygyakorlat, a részlelés szerint.)
17. A nemesszivűség és hála. (Elbeszélés.)

VI. osztály.

1. A zivatar. (Költészeti gyakorlat, a szómértan szabályai szerint.)
2. Szüretkor. (Adoniszi versek.)
3. Istendicséret. (Dactylicum.)
4. Fogadás. (Hósi versek.)
5. A csillagokhoz. (Párversek.)
6. Örömdal. (Anakreoni versek.)
7. A mulandóság. (Pherekratesi versek.)
8. A megalázott büszkeség. (Mese, ötös jambusokban.)
9. Emlékmondatok (versekben): a) az erény; b) a takarékoság; c) az ál-barátok.
10. Vigasztalás. (Alkai óda.)
11. Az élet örömeit mérséklet édesíti. (Szónoklati gyakorlat.)
12. A testvér sírjánál. (Rímes versek.)
13. Az én örömem. (Sapphoi versezet.)
14. A tenger. (Leírás.)
15. A nagylelkűség példája. (Történelmi rajz.)
16. A szőlőművelés. (Oktató beszéd, Virgil után.)

17. A bölcs király ítélete. (Történeti elbeszélés.)
18. A hűség diadala. (Elbeszélés.)

VII. osztály.

1. Az erény útja. (Leírás, oktató folyóbeszédben.)
2. Szívem egy sírhalomnál. (Dolgozat folyóbeszédben, a gerjedező díszmondatok szerint.)
3. A hazaszeretet. (Példázat.)
4. Az ember. (Rajzolat, az ellentétek s hasonlatok szerint.)
5. Az ál-barát. (Példázat, párversekben.)
6. A hanyag tanuló. (Szórajz, gúnyos modorban.)
7. A szeretet. (Teljesebb szónoki értély — definitio oratoria per amplificationem —.)
8. A nagyraemelt áldozatokban él. (Dicsbeszéd az erdélyi muzeum alapítóra.)
9. A jó tanács. (Mese, hatos jambusokban.)
10. A tavasz. (Párversek.)
11. A hatalom és meglepődés. (Történelmi adoma.)
12. A honáldozat. (Történelmi elbeszélés.)
13. Kérvény, melylyel öt neveletlennek özvegy anyja évi kegy pénzért folyamodik.
14. A csillagos ég. (Leírás.)
15. A görög csel. (Elbeszélés a trójai ostrom történetéből, Virgil után.)
16. A vihar. (Szórajz.)
17. A megjutalmazott haszonleső. (Adoma, Mátyás király életéből.)

VIII. osztály.

1. Aesopus és Phaedrus. (Életrajzi vázlatok.)
2. Ki a valódi szabadság? (Értélyezés, a részlelés szerint.)
3. Epigrammok: a) a vízbúvár; b) az istentagadó; c) a szenvedő.
4. A hajnal. (Párversek.)
5. Tiszteld az őszfűrtöket. (Intelem, rábeszélő modorban.)
6. Az erdélyi muzeum. (Helyrajz.)
7. Káros a viszálykodás. (Mese, folyóbeszédben.)
8. Visszapillantás első félévi tanpályámra. (Elbeszélés.)
9. Nincs e földön örök maradásunk. (Tanbeszéd.)
10. A mulandóság. (Sapphoi óda.)
11. Barátomhoz. (Költői levél.)
12. Az oroszlán. (Leírás, az állatisme szempontjából.)
13. A juh és eb. (Mese, folyóbeszédben.)
14. Carthago ostroma. (Csatarajz, a romai hódítások korából.)
15. Agricola, vagy a kitünő romai jellem. (Tacitus nyomain.)
16. A nem csüggedő igyekezet minden nehézségen győzedelmeskedik. (Szónoklati gyakorlat.)

VIII.

Átmeneti vizsgák eredménye az 185^{6/7} tanévben.

Szak- osztály.	Átmeneti bi- zonyítványt nyert	Általános sorozat.				Vizsgálat- lan maradt	Magán- tanuló	Összesen:
		Első rendű kitünéssel	Első rendű	Másodrendű	Harmad rendű			
I.	47	12	35	6	5	4	—	62
II.	49	9	40	6	2	—	—	57
III.	30	6	24	—	—	—	—	30
IV.	20	7	13	—	—	—	—	20
V.	14	3	11	2	—	—	—	16
VI.	19	3	16	—	—	—	—	19
VII.	12	3	9	—	—	—	—	12
VIII.	6	2	4	—	—	1	1	8
								224

Az érettségi szigorlatra jelentette magát 5, kik az írásbeli vizsgát jun. 17—27-kén s a szóbelit jul. 2-kán kiállván, 4 éretteknek, 1 pedig kitünéssel érettek találatott.

A tavali érettségi vizsgák eredménye.

A 10 jelentkezett közül 9 megállván, 1 egy évre visszavetett.

F Ü G G E L É K.

A tanintézet tudományos szereinek gyarapodása.

A tanszerek s tudományos eszközöknek, melyekkel a tanév folytán tanintézetünk gyűjteményei növekedtek, kellő figyelembe tartása végett, itt adjuk folytatólag azoknak sorozatát.

Mindenek előtt birodalmi magas kormányunknak fejezi ki a kolosvári rom. kath. nyilv. tanintézet mély hódolattal párosult legbensőbb hálaköszönetét azon kegyelmes gondoskodásért, melylyel különösen a lyceumi könyvtár gyarapodásának legérdekesb részét eszközzeni méltóztatott, főleg a tudományok bécsi cs. akademiájának nagybecsű kiadásai által. Ezeket lajstromunk * jelöli.

Bövéletet nyert a könyvtár még Erdély nyomdáinak kötelmi példányaival (Pflicht-exemplar), melyek a címsorozatban ** fölismerhetők.

De szíves köszönettel adózik intézetünk több részvékeny keblő jótevőjének s ezek díszkoszorújában tartományi nyugalmazott cancellár, Szárhegyi Gróf Lázár László ö excellenciájának, ki könyvtárunk egyházi-irodalmi részét méltóztatott különösen nagyértékű folliansokból álló adományaival nemeslelküleg érdekesíteni, melyek † jelöltetnek meg.

Gazdagodott végre a lyceumi könyvtár a 100 pfrt évi illetmény erején beszerzett munkákkal.

Ezek folytán gyűjteményeink szaporodási állapota a tanév végén következőleg mutatkozik.

A) Érem-gyűjtemény.

Növekedett a) a birodalmi főhatalom s szentszék közt létre jött concordatum emlékére a birodalmi püspöki kar által művészileg készítettett emlékpénznek egy bronz-példányával, melyet Dr. Haynald Lajos erdélyi l. sz. megyéspüspök s iskolai főigazgató úr ö excellenciája méltóztatott nagylelküleg ajándékozni. — b) A Trencsényben újonnan szervezett Mária-társulat emlepenzével, melyet nyitrai megyéspüspök Palugyai Imre úr ö nmlga veretett. Ajándékozta T. Raffay nep. János, ájtatos tanító-rendi tag s a kolosvári rom. kath. elemi iskolák igazgatója s hitelemző tanára.

B) A rom. kath. lyceum könyvtára.

α) Vallási iratok s egyházi történetirók.

** Directorium Officii Divini recitandi ac Missae celebrandae. In usum Almae Dioecesis Transsilvaniensis. Pro anno post bissextilem primo, a Christo nato MDCCCLVII. Claudiopoli. Typis Lycei Rom. Cath. 1856. 8-o.

** Schematismus almae Provinciae Ordinis Minorum S. Francisci S. O. Per M. Transsylvaniae Principatum, a S. Stephano Regé Ap. Hungariae titulatae. Ad annum Christi 1856. Claudiopoli. Typis Lycei Rom. Cath. 8-o.

† Joh. Jacob. Schevchzer: Physica sacra. Augsburg u. Ulm. 1731. Fol. I.—IV. Tom.

† Testamenti Veteris Biblia Sacra, illustrata ab Immanuele Tremellio et Francisco Junio. Hanoviae. Anno M.DC.XXIV. Fol.

† Biblia Veteris ac Novi Testamenti. Basileae. Per Thomam Gvarinom. 1564. Fol.

† Rudolphus Hospinianus: De Monachis. Tiguri. In officina Wolphiana. M.DC.IX. Fol.

A ker. kath. anyaszentegyház szertartásai és szokásai röviden megmagyarázva. Harmadik kiadás, egy képpel. Pesten, 1855. 12r. Müller Emil könyvnyomdája.

* Fünfter Jahresbericht des Marien-Vereines zur Beförderung der Kath. Mission in Central-Afrika. Wien. 1856. 4-to.

** Újtestamentom kérdésekben és feleletekben a nép számára. Polier után kiadták Incze Dániel és Herepei Gergely. Kolosvártt. A kiadók tulajdona. MDCCCLVI. Az ev. ref. főtanoda betűivel. 8r.

** Isten igéje a szószezből hirdetve a népnek Herepei Gergely, Vadas József és Nagy Péter által. I. Füz. Kolosvártt. Stein János bizománya. MDCCCLVI. 8r.

** Erdélyi protestans egyházi tár. Szerkesztik Szász Károly és Demeter Sámuel. I. Köt. I. Füz. Kolosvár, 1857. Stein János tulajdona. 8r.

** „Lázár jöjj ki.“ Egyházi beszéd, melyet a zilahi ev. ref. templomban tartott Nagy Péter, jul. 13-d. 1856. 8r.

** Halotti beszéd Mircse Antal koporsójánál, melyet január 31-d. 1857. elmondott Incze János. Kolosvártt, nyomtatott az ev. ref. főtanoda betűivel. 8r.

** Eredeti halotti imák. Irta Medgyes Lajos. Kolosvártt, Stein János sajátja. 1856. 8r.

** Köz-zsinatot megnyitó templomi beszéd, melyet mondott Z. Bodola Sámuel, Reform. Püspök-helyettes, 1856. Jun. 1-ső napján. Kolosvártt. Nyomatott az ev. ref. főtanoda betűivel. 8r.

** Halotti énekeskönyv. Az erdélyi unitarius egyházi közönség használatára. Kolosvártt. Stein János bizománya. MDCCCLVI. 12r.

** Predigten. Verfasst von Andreas Freiherrn von Schaguna, Bischofe in Siebenbürgen. Hermannstadt, 1856. 8-o. Druck der Diöcesan-Druckerei.

** Mineiulu depre lunile Septemb. Octobr. Novemb. si Decemb. Sibiu, in Tipografia Episcopescă la anulu Domnului 1855.—1856. Fol. I.—IV. Tom.

** Acathistulu prea santei Născătoarei de Dumnezeu si alte Rugăciuni. Sibiu, tipărit in Tipografia Dieceseană, la anulu 1855. 8-o.

** Carte de rugăciune pentru tinerimea evlaviósă de legea drepteredinciosa răsăritenă. Sibiu, in Tipografia Dieceseană la anulu 1856. 8-o.

** Cantece de stea si Colinde ce se cantă la nasterea lui Hs. Is. Brosiura inntăi. Brasovu. Editoriu provăsuitoriu Georgie Ucenescu. 1856. 24-o.

β) Neveléstani iratok.

** Annales Gymnasii Gr. Catholici Majoris Blasiensis pro anno scholastico MDCCCLVII. Blasii, typis Seminarii Dioecesanii. 1857. in 8-o.

Mészáros Imre: Népnövelési közlemények a kath. egyház szellemében. B. Gyarmaton, Kék László gyorsajtóján. I. II. Füz. 1856. 8r.

Tanodai lapok. Kath. Közlöny. Tulajd. és felelős szerkesztő Lonkay Antal. Második évi folyam. 1857. Budán. Bagó Mártonnál. 4r.

* Vorschrift über die Prüfung der Candidaten des Gymnasial-Lehramts. Aus der k. k. Hof- und Staatsdruckerei. 4-o.

Programmokat küldöttek az 185⁵/₆ tanévről:

I. Magyar nyelven a) 8r.-ben: Baja, Esztergom, Léva, Tata, Nagy-Várad; b) 4r.-ben: Arad, Debrecen, Eger, Gyöngyös, Hold-Mezővásárhely, Miskolc, Nagy-Károly, Nagy-Körös, Nagy-Szombat, Pest, Rév-Komárom, Szabadka, Szarvas, Szeged, Székes-Fejérvár, Vác.

II. Német nyelven a) 8r.-ben: Görz, Klagenfurt, Buda (fő-reáltanoda), Teschen, Bécs (Jägerzeile, al-reáltanoda); b) 4r.-ben: Beszterce (Erdélyben), Braunau, Cilli, Gréc, Iglau (két példány), Jicin, Késmárk, Klattau, Königgráz, Krems, Leitomischl, Kronstadt (Brassó, Erdélyben), Laibach, Lemberg, Marburg, Nagy-Szeben (Hermannstadt, Erdélyben, a kath. és evangelic. gymn.), Oberschützen, (Felső-Lövö), Ofen (Buda, a gymn. és fő- s elemi tanoda), Olmütz, Pest (fő-reáltanoda), Pilsen, Prága (mindkét gymn.), Pozsony, Szandec, Temesvár, Bécs (fő-gymn. zu den Schotten), Zágráb.

III. Latin nyelven, 4r.-ben: Belényes.

IV. Olasz nyelven: a) 8r.-ben: Zára; — b) 4r.-ben: Pavia.

V. Szloven nyelven, 4r.-ben: Godina.

γ) Orvosok és sebészek.

Dr. Franz Schuh: Pathologie und Therapie der Pseudoplasmen. Wien. 1854. 8-o.

Lehrbuch der Physiologie von Otto Funke. Dritte Lieferung. Leipzig. Leopold Voss. 1856. 8-o.

Handbuch der allgemeinen und speciellen Chirurgie. Von Dr. A. Wernher. 18. 19. 20. Heft. Gies-
sen. 1856. 8-o.

Dr. C. G. Th. Ruete: Lehrbuch der Ophthalmologie. 1.—4. Lieferung. Braunschweig. 1853. 8-o.

Dr. Hohl: Lehrbuch der Geburtshülfe. Leipzig. 1855. Verlag von Wilhelm Engelmann. 8-o.

Dr. Emmert: Lehrbuch der Chirurgie. Dritter Band. Dritte und vierte Lieferung. Stuttgart. Verlag
von Rud. Dann. 1856. 8-o.

Lehrbuch der pathologischen Anatomie. Von Carl Rokitansky. Zweiter Band. Erste und zweite Lie-
ferung. Wien. 1856. 8-o.

Rud. Virchow: Handbuch der speciellen Pathologie und Therapie. Zweiter Band. Zweite Abtheilung.
Erste Hälfte. Erlangen. 1857. 8-o. Verlag von Ferdinand Enke.

Macher: Sanitäts-Verordnungen. Gratz. 1856. 8-o. I.—IV. Bde.

Ledebour: Flora Rossica. Fortsetzung. 8.—14. Heft. 8-o.

Cazeaux: Traité théorique et pratique de l'art des Accouchemens. Troisième édition. Paris. 1850. 8-o.

Tageblatt der 32. Versammlung deutscher Naturforscher und Aerzte in Wien im Jahre 1856. 4-to.
Nro. 1.—7. Dr. P a t a k y D á n i e l kerületi cs. physikus úrnak ajándéka.

Einst und Jetzt der Naturwissenschaft in Oesterreich. Eröffnungsrede der 32. Versammlung deutscher
Naturforscher und Aerzte in Wien, am 16 September 1856. Von Professor Hyrtl. 4-to. — Ugyanannak kegyes
adománya.

Abschiedswort an die in Wien versammelten Naturforscher und Aerzte im Jahre 1856. Von Profes-
sor Hyrtl. 8-o. — Ez is a fennebb nevezett kegyes adományozótól.

** Rövid utasítás a gőzfürdők hasznossága s használatára nézt, és leírása a brassai újonnan fölállí-
tott gőzfürdő-intézetnek. Dr. Meyr J. által. Brassó. 1857. Römer és Kamner sajtátja. 12r. — Ugyanaz román nyelven is.

δ) Nyelvtanok, nyelvészek, szótárak.

** Kék könyvtár. — VII-d. szállítvány. Okszerü vezér a német nyelv tanulásában. II. Rész. Második
javított kiadás. Kolosvártt. 1856. 8r. Stein János tulajdona.

Szócsaládrendszer. Irta Lugossy József. Pest, Emich Gusztáv könyvnyomdája. 1856. 8r. — A t. szerző
szives ajándéka.

** Kis Abéce. Irta Turbucz Ferenc, déési kisedővó. Kolosvártt, az ev. ref. főtanoda betüivel. 1857. 12r.

** Latin-magyar szótár. Dolgozta néhány kolosvári tanár. Szerkesztik Régeni István és Finály Hen-
rik. Első füzet. A. — cistella. Kolosvártt, nyomatja és kiadja Stein János, az ev. ref. főtanoda betüivel. MDCCCLVII. n8.

Deák Sándor: Latin szókötés. II. Rész. A negyedik osztály használatára. Pest, 1857. 8r. Kiadja
Heckenast Gusztáv.

Szepesi Imre: Latin Mondattan. Első rész. Szókötés. Második javított kiadás. Pesten, nyomatott Bei-
mel József és Kozma Vazulnál. 1854. 8r.

Dr. Heyse: Deutsche Schulgrammatik. Achtzehnte verbesserte Ausgabe. Hannover, 1854. Hahnsche
Hof-Buchhandlung. 8-o.

Hunfalvy Pál: Magyar nyelvészet. I.—VII. füz. Pest, 1857. 8r.

Dr. Ballagi (Bloch): Neues vollständiges Wörterbuch der deutschen und ungarischen Sprache. Pest.
1854. 8-o.

Görög-magyar szótár. Sárospatak. 1857. 8r.

Graecum Lexicon manuale. A Benjamine Hederico. Lipsiae. 1796. 8-o.

** Románisch-deutsches Wörterbuch. Verfasst von G. A. Polysu. Bereichert und revidirt von G. Ba-
ritz. Kronstadt. 1857. 8-o. Druck von Römer u. Kamner.

ε) Költők és szépírók.

** Frühlingsblüthen. Kronstadt, 1857. Druck und Verlag von Römer und Kamner. 12-o.

Magyar verstan s a felolvasás- és szavalástan alapszabályai. Szerkeszté Könyve Alajos, kegyesrendi
tanár. Nagy-Károlyban. Nyomatott Gönyei József könyvnyomdájában. 1856. 8r. — A t. szerző szives adománya.

** Szabó Richárd beszélyei. I. II. III. köt. Kolosvár. Stein János bizománya. 1856. 8r.

** Emléklapok egy agg színész életéből. Irta Rác Sándor. Újonnan javított olvashatóbb betűkkel.
Kolosvártt. 1857. 8r. Nyomatott az ev. ref. főtanoda betüivel.

- ** Játékszini emlékkönyv. 1857. Kolosvártt. 1857. Nyomatott az ev. ref. főtanoda betűivel. 12r.
** Szini emlény. Az ev. ref. főtanoda betűivel. Kolosvártt. (Év nélkül.) 12r.
** Száz történelmi rege. Összeírta Kövály László. Kolosvár, 1857. Stein János könyvkereskedése. Az ev. ref. főtanoda betűivel. Kolosvártt. 8r.
Történelmi adomák. Összeírta Kövály László. Kolosvártt. 1857. 8r. Az ev. ref. főtanoda betűivel.
Rimai remekírók magyar fordításban. Fordította Sárváry Béla. 7. 8. 9. 10. köt. Kiadja Lampel Robert. Pest. 1856. Nyomatott Beimel és Kozma Vazulnál. 12r.
** Homérosz Iliásza prózában. Dolgozta Jancsó Lajos nevelő. Kolosvártt, 1856. 8r. Az ev. ref. főtanoda betűivel.
** Carte de Lectura Romanescu pentru clasele gimnasiali inferioari si reali de Gavriile Munteanu. Tomulu I. Partea prima si adoua. Brasiovu. 1857. 8-o.
** Teatru dramaticu roman din Bucuresti. Gean sau un amor francedi. Melodramă vodibilă originală. Cu o colectie de Poesii noi de George Parissien. Editoriu si Provasnitoriu Georgie Percive. Brassovu. 1855. 8-o.
** Kék könyvtár. — I. szállítvány. Rajzkönyv. Második kiadás, Kolosvártt. Stein János sajtója. 1856. 8r. Az ev. ref. főiskola könyomdájában.
O Pater parvulorum! — Cantus. Zongorakisérettel. Bécs. 4r. — Az ájtatos tanító-rend ft. kormányzójának atyai küldeménye.
** Az orgonálás mesterségének gyakorlati megtanulására vezető népszerű utasítás. Kiadta M. B. J. Kolosvártt, az ev. ref. főtanoda betűivel. MDCCCLVI. 4r.

2) T ö r v é n y s á l l a m t a n o k .

- ** Das Statutar-Gesetzbuch der siebenbürger Deutschen. Von Friedrich Schuler von Libloy. II. Bd. II. Lieferung. Hermannstadt, gedruckt und im Verlage bei Georg v. Closius. 1856. 8-o.
* Zur Geschichte des deutschen Verfassungswerkes 1848.—49. In zwei Abtheilungen von Karl Jürgers. Hannover. 1857. 8-o. I. II. III. Bd.
** Die einfache Buchhaltung. Von A. Palme. Kronstadt. 1857. 8-o. Druck u. Verlag von Römer und Kamner.
** Kolosvári Casino-könyv. Kolosvártt, a rom. kath. lyceum betűivel. 1856. 12r.
** Statuten der Hermannstädter Leichen-Gesellschaft. Hermannstadt, Druck u. Verlag von Georg v. Closius. 1857. 8-o.
** Statuten der reorganisirten Actien-Gesellschaft für die Hermannstädter Runkelrüben Zucker-Fabrik. Buchdruckerei von Joseph Drotleff in Hermannstadt. 8-o.
** Computu publicu despre starea Fondului Reuniunei F. R. Presesse ani dela $\frac{30}{18}$ Octom. 1850. — $\frac{21}{9}$ Octom. 185 $\frac{5}{6}$ publicatu de Comitellu Reuniunei. Brassovu. 1857. 8-o.
** Ces. Reg. Priv. Asiediãmiutu de asigurare in Triest. Assecurarea de viatã. 1853. 8-o.
* Statistischer Bericht der Handels- und Gewerbe-Kammer: a) in Pilsen; b) zu Linz; c) zu Gratz; d) in Erzherzogthum Oesterreich ober der Enns; e) in Bozen; f) in Leoben; g) in Gran.
* Rapporto della Camera di Commercio e d' Industria della provincia: a) di Lodi e Crema; b) di Como; c) di Cremona.
* Movimento della Navigazione e Commercio in Trieste nell' anno solare 1856. 8-o.
* Navigazione in Porti austriaci e Navigazione austriaca all' Estero nei 14. Mesi dal primo Novembre 1849. a tutto Dicembre 1850. Trieste. Tipografia Weis. 8-o.
* Atti per la libera Navigazione del Po. Trieste. 1851. 4-o.
* Atti d' Ufficio ed Annunzi della Camera di Commercio e d' Industria in Fiume. Anno 1856. N. 5. et 6. — 1857. N. 1. 2. 3. in 4-o.
* Missione alle Indie Orientali della Borsa di Trieste. Trieste. 1846. 8-o. (Két példány.)
* Die Benützung der Berge und fliessenden Wässer in Nieder-Oesterreich für die Landwirtschaft und Industrie. Wien. 1857. 8-o. Druck und Papier von Leopold Sommer.
* Bericht über die allgemeine Agricultur und Industrie-Ausstellung zu Paris im Jahre 1855. I. u. II. Heft. Wien. 1856. 8-o.

η) Szám- és mennyiségtan, naptárak.

** Kronstädter Kalender für das Jahr 1857. Druck u. Verlag von Johann Gött. 12-o.

** Compass für Siebenbürgen. — Vaterländischer Kalender für das Gemeinjahr 1857. Vierter Jahrgang. Kronstadt. Druck u. Verlag von Römer u. Kamner. 8-o.

** Sächsischer Hausfreund. — Ein Kalender für Siebenbürger auf das Jahr 1857. 8-o. Kronstadt. Druck und Verlag von Johann Gött. XIX. Jahrgang.

** Kalendarium pentru populu romanescu. 1857. Brassovu. In Tipografia Römer et Kamner. 8-o.

** Kalendarium pe anul dela Hristosu 1857. Sibiiu. 8-o.

Annalen der k. k. Sternwarte in Wien. Dritter Folge sechster Band. Jahrgang 1856. 8-o.

Dr. Mocnik: Mértan. Fordította Dr. Arenstein József. Pest, 1854. 8r.

θ) Világi történetírók s történelmi segédzerek.

Elmékedések a magyar nemzet viszontagságainak története felett. Irta Vida Károly. Pesten, nyomattott Lukács Lászlónál. 1852. 8r. — A t. szerző adománya.

** Kurzer Ueberblick der Literaturgeschichte Siebenbürgens von der ältesten Zeit bis zu Ende des vorigen Jahrhunderts. Von Friedrich Schuler von Libloy. Hermannstadt, gedruckt und im Verlage bei Georg v. Closius. 1857. 8-o.

Az austriai birodalom statistikája és földrajzi leírása. Kidolgozta Fényes Elek. Pest. 1857. 8r. Kiadja Heckenast Gusztáv.

Az austriai közbürodalom honisméje. Különös tekintettel Magyar- és Erdélyországra. A tanuló-ifjuság használatára szerkeszté Matusik nep. János, kegyes-tanítórendi áldor s a kolosvári rom. kath. teljes gymnasiumban ny. r. tanár. Kiadta Majer István. Pest. 1857. 8r. Nyomatott Beimel J. és Kozma Vazulnál. — A t. szerző ajándéka.

Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens. Von E. A. Bielz. Hermannstadt. 1857. 8-o. Druck und Verlag von S. Filtsch.

Gr. Teleki József. A Hunyadiak kora Magyarországon. V. köt. Pest. 1855. 8r.

Maár Bonifác: Egyetemes történelem. IX. Füz. 497.—979. II.

Xenophontis Expositio Cyri. Recensuit Ludovicus Dindorfius. Editio tertia emendatior. Lipsiae sumptibus et typis B. G. Teubneri. 1854. 8-o.

Pütz: Az ó, közép és újkorbéli földírat és történelem alaprajza. Magyarította Vincze Paulin. I. köt. Ókor. — III. köt. Újkor. Pesten. 1854. 8r.

E. A. Bielz: Handbuch der Landeskunde Siebenbürgens. Hermannstadt. 1857. 8-o. Druck u. Verlag von S. Filtsch.

* Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie. Wien. 1856. Fol. 1. 2. 5. 6. 8. Heft.

* Monumenta Germaniae Historica. Edidit G. Henric. Pertz. Hannoverae. 1854. Tom. XIII. Fol. — 1856. Tom. XIV.

** Koloszvári Közlöny. Tulajdonos és felelős szerkesztő Berde Áron. 1857. Ívr. Nyomatott az ev. ref. főtanoda nyomdájában.

** Magyar Futár. (Másod-évi folyam.) Felelős szerkesztő Vida Károly. Kiadja ugyanaz. Nyomatik a rom. kath. lyceum betüivel. 1857. Ívr.

** Siebenbürger Bote. Verantwortlicher Redakteur Dr. Senz. Schnellpressendruck von Theodor Steinhäusen. Hermannstadt. 1857. in 4-to.

** Telegraful Roman. Sibiiu. 1857. Fol.

ι) Természettudományi munkák.

** Erdélyi gazdasági egylet évlapjai. Második füzet. 1855.—1856. Kiadja az igazgató-választmány. Kolosvártt. Az ev. ref. főtanoda könyvnyomdája. n8r.

** Az erdélyi gazdasági egylet havi füzetei. Szerkeszti Finály Henrik. I.—VI. Füzet. 1856. 8r. Az ev. ref. főtanoda betüivel Kolosvártt.

Hanák: A természetrajz elemei. Harmadik kiadás. Pest. 1854. 8r. Hartleben K. A. tulajdona.

A természettan alaprajza. Az ifjuság használatára készítette Lutter Ferdinánd. Hét alaktáblával. Pesten, 1853. 8r. Hartleben K. A. tulajdona.

Virányi: A növények természetrajza képekben. I. II. Füz. Pest. Emich G. bizománya. Ivr.

** Die Giftpflanzen in Aufgaben bearbeitet als Sprach u. Gedächtnisübung für die I. Classe. Klausenburg. 1857. 8-o. Johann Stein.

* Meteorologische Beobachtungen an der Wiener Sternwarte in den Jahren 1851.—1855. 4-to.

** Auszug aus dem Sitzungs-Protocolle der Landwirtschafts-Gesellschaft zu Klausenburg von 27-ten März. 1856.

** Verhandlungen und Mittheilungen des siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften zu Hermannstadt. Jahrg. VIII. Nro. 1.—5. 1857. 8-o. Gedruckt bei Georg von Closius in Hermannstadt.

* Jahrbücher der k. k. Central-Anstalt für Meteorologie und Erdmagnetismus. Von Karl Kreil. IV. Band. — Jahrgang 1852. Wien. 1856. in 4-o.

κ) Encyclopaediák.

Új Magyar Muzeum. Szerkeszti Toldy Ferenc. Pest. 1857. 8r. I.—VII. Füz. Emich Gusztáv könyvnyomdája.

Budapesti Szemle. Szerkeszti Csengery Antal. I.—X. Füz. Pest. 1857. 8r.

* Fontes rerum Austriacarum. II. X.—XIII. u. XV. Bd. 8-o.

* Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. I. Philosophisch-Historische Classe. Siebenter Band. — II. Mathematisch-Naturwissenschaftliche Classe. Eilfter und Zwölfter Band. in 4-o.

* Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen. XVI. Band. Zweite Hälfte. — XVII. Band. I. u. II. Hälfte. — XVIII. Band. I. Hälfte.

* Sitzungsberichte der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. I. Philosophisch-Historische Classe. XIX. Band. II. Heft. — XX.—XXII. Band. XXIII. Band. I. Heft. — II. Mathematisch-Naturwissenschaftliche Classe. XIX. Band. II. Heft. — XX.—XXIII. Band. in 8-o.

* Jahrbücher der Kaiserlich-Königlichen Geologischen Reichsanstalt. 1855. VI. Jahrgang. Nro. 4. October. November. December. — 1856. VII. Jahrgang. Nro. 1.—3. Jänner—September. in 4-o.

* Almanach der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Siebenter Jahrgang. 1857. in 8-o.

λ) Vegyesek.

a) Alkalmi versezetek, 2 db.; b) eladó könyvek cím és árjegyzéke, 7 db.

TARTALOM.

ÉRTEKEZŐ RÉSZ.

Az erdélyi rom. katolikusok fő-tanintézete Kolosváratt. (Magyar műveltség-történelmi rajz.)	lap. 3.
--	------------

ÉRTESÍTŐ RÉSZ.

I. A tanintézet körében tett időszaki intézkedések.

A.) A tanügyet érdeklő fontosabb rendeletek kivonata.	24.
B.) A kolosvári rom. kath. nyilv. nagy-gymnasiumban 185 ⁶ / ₇ tanév folytán tartatott gyűlések némely lényegesebb határozatainak jegyzéke.	28.

II. Tanári kar.

A.) Rendes tanárok az 185 ⁶ / ₇ tanévben.	30.
B.) Rendkívüli tanárok.	30.
III. Részletes jegyzetek a tanuló növendékekről az 185 ⁶ / ₇ tanévben.	31.
IV. Tanórák rende 185 ⁶ / ₇ tanévben.	32—33.
V. Átmeneti tanterv az 185 ⁶ / ₇ -ki tanévre, mely a cs. k. erdélyi helytartótanácsnak fölterjesztett	34.
VI. Rendkívüli tantárgyak.	39.
VII. Magyar gyakorlati feladványok.	40.
VIII. Átmeneti vizsgák eredménye az 185 ⁶ / ₇ tanévben.	42.

FÜGGELÉK.

A tanintézet tudományos szereinek gyarapodása.

A.) Érem-gyűjtemény.	43.
B.) A rom. kath. lyceum könyvtára.	43.

KOLOSVÁRATT.
A rom. kath. lyc. betűivel.
